

ВЛАДИМИР СВИНТИЛА
ЛИЦЕТО НА ГОРГОНАТА
В ПОЛИЦЕЙСКАТА
ПСИХИАТРИЯ

chitanka.info

ЛИЦЕТО НА ГОРГОНАТА

Някъде през пролетта на 1958 г. двама полковници, униформени, ме посетиха в редакцията на в. „Народна култура“, която се помещаваше тогава на бул. „Дондуков“ в сградата на т.нар. Партиен дом. В крилото на бул. „Дондуков“ се помещаваше целият тогавашен Комитет за култура.

Полковниците говориха в присъствието на мои колеги. Те дошли да ме поканят да напиша изложение: кои хора са насочили Държавна сигурност по моите дири. Според полковниците аз съм бил съвършено невинен и сега, при грандиозните промени, които ставаха, при всеобщата десталинизация, било време да се даде възмездие на клеветниците. Те ме информираха, че моето досие е унищожено като фалшиво.

Бе време на тържество на антисталинизма. От МВР, вътрешни войски и от армията бяха уволнени много сталинисти. Беше подменена цялата администрация. А и цялата преса — от старите журналисти, които бяха правили сталинския печат, бяха останали единици.

В „Бамбука“ се събираха опозиционно настроените интелегенти. Първоначално всички бяхме против. След това една част — Джагаров, Левчев и компания — полека-лека се сближаваха с режима.

Бях всеки ден в „Бамбука“ и чувах всички грандиозни приказки. Асен Игнатов говореше за тоталния крах на сталинизма; така говореха и други. Но така говореше и западната преса. Четвъртият интернационал, троцкистите, се обърна към американците с покана да се откажат от военни действия срещу Русия, защото сега там масите били взели съдбините си в свои ръце.

Илюзията беше всеобща и на малцина бе направило сериозно впечатление станалото в Унгария. На Хрущов вярваха безусловно, оправдаваха го и го извиняваха: в Унгария работата решили военните, над които Хрущов нямал власт. От тук насетне почваше дребното софийско политиканство.

Не вярвах нито на Хрущов, нито на десталинизацията. Използвах този промеждутък — знаех, че след мръсното „разледяване“ на Еренбург иде нов комунистически студ, — за да си набавя много книги, „зимнина“ за новия комунистически мраз. Това го говорех открито, поради което бях мразен от хрущовистите — хрущовистите бяха вчерашните сталинисти, които бързо-бързо бяха прескочили плета.

Така че на искането на полковниците не отговорих. Казах на майка си за предложението и ѝ казах, че не искам да се занимавам с него.

— Ти си слаб човек, сине — това бе нейният редовен рефрен, — ти си слаб човек. Изложението ще напиша аз.

Горката ми майка! Въпреки всички страдания, въпреки всичко, което знаеше за комунизма, още имаше някаква вяра в тези хора, вяра, че „здравите сили най-сетне ще победят“. В комунистическата партия, разбира се, не е имало никога „здрави сили“.

Знаех колко опасно е човек да се впуска назад в спомените за нещастieto и страданията. Това значи да ги изживее още един път.

Майка ми седна да пише. И получи такава тежка криза, че едвам я спасихме. Но и след туй не мирна. Властно нареди на сестра ми да пише. Тя седна и от възбуждане получи кръвоизлив от белите дробове. Така двете си седнаха на парцалите и вкъщи отново се установи мир. Когато двамата полковници дойдоха, аз им обясних, че не сме в състояние да напишем изложението. Преживените ужаси са такива, че при възпоминанието за тях едната получи сърдечна криза, другата — кръвоизлив.

— А вие?

— Моята стратегия е да забравя.

И това беше истина. Да живееш с тези черни спомени, това значеше да се простиш бързо с живота. Познавах мнозина, които си отидоха на оня свят поради това, че не умееха да забравят.

По-късно, когато бях напълно укрепнал физически и психически, когато се очертаха новите перспективи и за мен поне стана напълно ясен краят, аз седнах и написах — при реална опасност, ако ме хванат — моите спомени от Богданов дол. Но сега се пазех — раните ми още кървяха.

Полковниците благодариха и си отидоха.

По-късно разбрах, че това е било провокация. Искали са да проверят кого бихме се опитали да разобличим от сталинистите.

Моите колеги се учудиха на отказа ми.

— Сега е време да се разплатиш.

Но аз не вярвах на Хрущов. Въобще не вярвах на комунисти, социалисти, марксисти. При инквизицията и в лагера видях комунистите без каквато и да е маска — оттам ги познавах перфектно. И затова не вярвах в комунистическия реформизъм. Той идваше не да оправи злото, а да спаси системата.

Хрущовистите правеха невъзможното, за да спечелят изгубеното доверие. България се посещаваше от множество чужденци от Западна Европа — артисти, писатели, литературни критици, кинодейци. Всеки ден в „Бамбука“ се образуваше нещо като кръгла маса около някоя европейска знаменитост или около млад, но вече известен писател или художник. „Ле летр франсез“ прогласяваха времето на обединена културна Европа, а в Италия излизаше „Еуропа летерариа“, което обединяваше писателите от Изток и Запад. Имаше всичките външни признаци на обновлението. Но аз не вярвах. Моят опит бе против всяко доверие в комунизма. В скоро време забелязах, че отново ме следят. В кафенето внезапно получавах „странни въпроси“ от малко познати лица, чиито въпроси имаха определено провокационен характер. Явно КДС отново се интересуваше от мен. Сега не се страхувах. При новата ситуация не можеха да ми направят нагласен процес — такъв не би се приел повече в Европа. А за другите глупости особено не се вълнувах.

Веднъж на излизане от редакцията на бул. „Дондуков“ край мен се стрелна като прилеп някакъв с шлифер. Продължих, без да обърна внимание — той ме чакаше пред Младежкия театър.

— Искам да говоря с тебе — каза грубо.

— Може да не искам.

— Разговорът ще ти бъде интересен.

— Само да не трае много, че въкъщи ме чакат.

Качихме се в градинката при двореца и седнахме в една беседка.

Прилепът извади малка червена карта.

— Майор еди-кой си от КДС.

— Какво искате пак от мене?

— Информирани сме, че ти би искал да се изселиш в Бразилия.

Вярно бе. Бях мислил за такава възможност.

— Е, и?

— Решили сме да ви дадем, на теб и на цялото ти семейство, изселнически паспорт. И дори по деветстотин долара на човек пари на първо време.

— Вярно, че по едно време обмислях тази възможност. Но майка ми е зле, сестра ми е болна, жена ми няма да иска да остави родителите си. Така че се отказвам.

Тогава прилепът ми каза:

— Разбери, че не ви искаме в България. Махайте се, ако не искате неприятности.

— Сигурно ще ги имаме — казах, — но какво да се прави. При здравното състояние на близките ми не е възможно. И освен това заповеди и заплахи не приемам.

Станах и го оставих.

Защо сега ни гонеха от страната? Причината бе все в ролята на баща ми в комунистическата партия. Неиде дълбоко в подземията лежах неговите архиви и не им давах спокойствие. Като шеф на партийното разузнаване, баща ми бе установил агентите на Антантата в комунистическото движение. Неговата архива бе в старата полиция — взета след смъртта му (настъпила внезапно!). Тези архиви ги безпокояха. Те очакваха, че някой ден ще се възползвам от тях, че при кризата мога да изляза като партиен лидер. Това, което наскоро стана пред очите ни — разните алтернативни партии. Те очакваха, че лидер на такава алтернативна партия ще бъда аз. Те не знаеха колко дълбоко презирам всички алтернативи и всички реформисти.

Техните действия срещу ми бяха профилактични — синът на българския Дзержински трябва да се отстрани.

В това отношение обаче те не можеха да се споразумеят помежду си. Генерал Ганев бе искал моята смърт. Точно тогава шпионинът беше открил, че генерал Ганев е получавал пари от старото вътрешно министерство срещу „дребни услуги“. Устрои му вътрешен процес и го разстреляха. Това пък спаси от разстрел самия мен.

Явно едни искаха премахването ми, защото бяха засегнати. Други пък искаха съхраняването ми, понеже смятаха да ме използват във вътрешните си борби.

В този период се движех в бохемата. Дружах с Иван Пейчев, бях постоянно в неговата компания. Пиехме в „Ялта“ и в „Производство“. Край нас непрекъснато се въртяха разни ченгета.

Живеех с възбудеността от събитията. Четях много, особено западна периодика, каквато тогава идваше. Очаквах еволюцията надясно към един открит антикомунизъм, тоя, който изповядвах в сърцето си.

Никога не съм пиел много. Но по това време пиех по два коняка дневно и много пуших: по два пакета на ден.

Започваше една лека сърдечна болка — съвсем лека. Не й обръщах внимание — не знаех и какво е — и пиех кафета.

Един ден получих тежък пристъп — болката в сърдечната област стана шеметна, непоносима. Извикахме лекар, който диагностицира инфаркт. Какъвто съм огромен, не бе леко за санитарите да ме понесат на носилка по стълбите. В медицинската академия ме занесоха до апаратурата на ръце. И там, след дълги техни си лекарски занимания, установиха микроинфаркт. Все пак ме оставиха в болницата за една седмица — под наблюдение.

Лекуващият ме лекар, едно дребно човече, професор и лекар от партийната болница, след третия ден започна да се държи странно. Въртеше се около мене и в часове извън визитацията, викаше ме в кабинета си със следната песен:

Аз съм грохнал човек. Възрастта на човека — това е възрастта на неговата нервна система. Моята нервна система е на осемдесетгодишен човек. Имам нужда от продължителен престой в психиатрия, за да дойда на себе си...

Нито ставаше въпрос за определено страдание, нито за някаква диагноза. Как така ще влизам в психиатрия без определена диагноза, без да се знае страдам ли от някакво нервно заболяване и от какво? И трябва да ида в психиатрия, за да се „подмладя“ ли?

Трябва да кажа, че нямах никакви подозрения, в което отново се изразява моята наивност. Тази препоръка и това горещо настояване ми се струваха странни.

Странно бе и друго. На шестия ден ме пуснаха да си вървя, и макар да бях „грохвал“ по техните думи, не ми дадоха и три дни отпуск — като преход от болницата към живота. На излизане от

болницата видях на двора в една алея моя доктор с човека от КДС, когото означих като прилеп.

Тия двамата пък какво общо имат? Професорът и той ли е ченге?
С това се свърши.

Почнаха друг тип неприятности: бяха ми дали реабилитация за стоенето в концлагера. Тя се състоеше в назначение на работа във външното министерство, някакъв секретар легационен, не съм много сигурен трети или втори.

Не приех реабилитацията. Никога не съм мислил за дипломация — аз съм най-неподходящия човек за тая работа. Освен това нашите дипломати бяха и си остават просто кадесари.

Играеше роля и това, че и реформирана, комунистическата партия ме отвращаваше.

Моят отказ бе много зле приет. Комунистите ми устройха хайка в печата с грандиозни обвинения в плагиатство (бяха намерили един, направил преводите на шекспировите сонети, когото аз съм бил ограбил, но номерът не мина!). В отговор на това си подадох оставката от вестника, бях намерил някаква работа като юрист.

Тогава стана обществен скандал. Поколенията от войната бяха още живи и още имаше обществено мнение. То се бе съхранило напук на сталинските кланета. И общественото мнение застана зад мен. В ЦК на БКП потекоха читателски писма — пет хиляди, както ми се каза, в моя защита. По онова време се съобразяваха с такива неща. Нали бяха реформирани.

Отказаха да приемат оставката ми. Дадох ми платен творчески отпуск.

Все пак, стреснат от много лекарски предсказания, аз се консултирах с приятел психиатър. Той ме прегледа доста щателно и изрази мнение, че може би съм в началото на лека невроза, която лесно мога да парирам с разходки и почивка.

— Но имай предвид — каза, — че само тук, в София, с много по-тежка невроза живеят и ходят на работа десетки хиляди хора, така че не се разглезвай много.

Полковниците отново ме посетиха. Сега вкъщи. Поискаха ми прекалено спокойно обяснение защо не приемам своята реабилитация. Отговорих, че това води неминуемо до влизане в партията, а такава

нещо аз не искам. Аз съм литератор, волен човек, не съм за такава клетка.

Тогава търпеливо ми бе обяснено, че сега, след XX конгрес, нещата са се изменили. Сега партията е организация на свободни хора, и т.н.

Понеже отговорих с усмивка, единият каза нервно:

— Ние имаме сведения, че си сталинист.

На това се изсмях и отпратих полковниците. От жертва на Сталин — сталинист. Тия хора нямаха срама. Впрочем от петнадесет годишна възраст комунистите се въртят около мен като оси, винаги с някакви обвинения.

Тази среща ме поразтревожи и зачестих да посягам към бутилката. Пиенето почна леко да ме невротизира. Въпреки това продължавах усилено да работя.

Понякога правех дълги разходки в градинката при Докторски паметник. Обичам тази градинка от юношество. Тук идвах да чета Оскар Уайлд и Уолтър Пейтър. Никога няма много хора и човек се чувства усамотен.

Веднъж при една такава разходка в градинката ме намери моят стар приятел Боян Грудев. На него няколко пъти бях казвал, че правя лека невроза. Сам той бе квалифициран невротик — не бе лежал в болници, но непрекъснато взимаше разни психолептици.^[1]

— Дойдох специално за тебе — каза. — Много съм тревожен.

— Защо? Какво има да се тревожиш?

— Ти никак не си добре и не го знаеш. Правиш тежка невроза, повярвай ми, аз съм ги преживял тези работи.

Почна да ме убеждава, че невротикът никога не разбира своето състояние и смята, че е добре, когато всъщност неговото здраве катастрофално се руши. Такъв е моят случай. Със своите настоявания той просто ми досади.

— Е, добре, какво трябва да правя?

— Трябва да идеш на лекар.

— Да бе. Ще ми даде морфиеви препарати, няма да ми даде отпуска дори. Ще гълтам тия препарати без всякаква полза за мен.

Тогава Боян каза, че това не е вярно, че говоря като невротик, че той има един чудесен лекар, който го лекува и че този стар лекар сега е в градинката — играе с едно от децата си.

— Нищо не ти струва да дойдеш да поговориш с него.

Излишно беше да се противя. Отидохме. Лекарят беше на пейка до чешмата.

Представиха ме, седнах до него.

Той ме поразпита как се чувствам, имам ли някакви смущения. И накрая предложи на следния ден да отида в центъра на ул. „Искър“.

Бях ходил два пъти там с надежда да взема някоя отпуска. От момче четях Фройд, Юнг и Адлер, и сега имам добра библиотека по психология на дълбинното. Психиатрията ме е привличала и в тази област имах подготовка, наистина не на специалист, но все пак бях добре осведомен. Това идваше от дружбата ми със Станчо Чолаков, преводач и коментатор на Фройд.

Запознат с невротите и често леко невротизиран, успявах да взема понякога някаква отпуска, особено като студент. Знаех атмосферата на приемната. Тя е тежка — не може да се издържи.

— Не мога да издържа атмосферата на центъра, докторе. Сред всички тия повредени хора човек се чувства така мизерно.

— Няма да чакате нито един миг. Веднага ще ви приема.

Впоследствие много пъти съм мислил каква бе ролята на Боян в тази история. Той бе много скъп мой приятел и не би извършил нищо срещу мен. Смятам, че беше ловко открит сред моите приятели. Някой го е намерил и му е внушил, че трябва да ме кандърдиса за един „преглед“. Разбира се, не е знаел какво се е готвело и какво ще стане.

Така се разделихме. Отидох на работа, работехме след обед. Малко преди приключване на работното време телефонът извънтя. Дигнах слушалката:

— Владимир Николов?

Търсеха ме не по псевдонима ми, с който бях известен навсякъде (никой не ме знаеше като Николов в журналистическите среди!).

— На телефона — казах.

— Тук е един друг Николов. Трябва да те видя тази вечер. След петнадесет минути бъди пред Университета, северното крило.

Не питах кой е. Знаех, че е отново Държавна сигурност. Какво можеха да искат сега от мене?

Взех четворката и слязох при Университета. Оттам — при северното крило. От мрака излезе висок и пълен мъж, с шлифер, и каза:

— Аз съм Николов. Хайде да се поразходим.

Тръгнахме край Университета.

— Спрели сме се на тебе в борбата ни със сталинизма. Ти си пострадал човек, знаем, че си малтретиран, че си инквизиран. Сега трябва да ни помогнеш в борбата със сталинистите.

— Какво искате от мене?

— Искаме сигурна и достоверна информация, каквато само ти можеш да ни дадеш.

Сега бих могъл да кажа, че бих се съгласил поради условията, поради положението тогава, поради „борбата срещу сталинизма“. Но нищо подобно нямаше. На хрущчовизма, на реформите не бях повярвал нито за миг. Аз бях еволюирал надясно, много по-надясно, отколкото бях в моето юношество, когато вече бях определено националист и десничар.

— Не искам да се занимавам с политика — казах.

Той поде дълга тирада. Как новото ще се утвърди, как Хрущов ще победи, когато и най-ценните хора и пострадалите като мене отказват да вземат участие в борбата?

Казах, че се занимавам с култура, поетически преводи, художествена критика, литературна теория. „Другият Николов“ не отстъпваше. Това не било негово предложение, решението било взето в неговия отдел — да бъде привлечен за сътрудник в името на борбата с догматизма и сталинизма.

Отказах. Не искам да се занимавам с тия неща, както и да бъде съден. Като журналист водя борба с догматизма и така съм полезен.

„Другият Николов“ се смееше в мрака:

— Ще видим, ще видим.

Така се разделихме.

На другия ден сутринта, съгласно уговорката, се озовах в стационара. Веднага бях приет от лекаря. Поговорихме няколко минути за доста индиферентни неща, когато той каза:

— Вие сте сериозно болен и съм длъжен да ви задържа в стационара.

— Как сериозно болен? Та аз извършвам цялата си редакторска работа несмуцаван от нищо. Редактирам по няколко материала на ден, работя с много автори. Ако имах някакви психически смущения, това не би било възможно.

— Вие сте сериозно болен — повтори лекарят, — имате не невроза, а психоза — излъга ме той. — Опасно е да ви пускам навън. Веднага ще ви отведат горе и ще получите легло. (Впоследствие разбрах, че леглото за мен е било запазено от няколко дни и двама наистина нуждаещи се не са били приети!)

— Да ида поне за бельо до вкъщи.

— Няма нужда. Ще изпратим веднага хора.

— Но как тъй? Това ще бъде голямо сътресение за жена ми, за майка ми, която живее в Панчарево.

— Ще осведомим и ще успокоим и майка ви.

Оказа се, че малкият стационар „Гранични състояния“ има изключителни възможности, що се касае до транспорт и хора. Нямах какво да възразя. След пет минути бях горе.

Стаята бе с четири легла, етажът се състоеше от пет стаи, между които и лекарският кабинет — на него висеше надпис: „Влизане без повикване строго забранено“.

Бързо се ориентирах в обстановката — неврози. Един плаче в ъгъла, друг охка, трети се умълчал като звездното небе.

Разположих се на моето легло. Какво друго можех да направя?

Станаха първите запознанства. Хората бяха сериозно болни. Какво търсех аз тук сред тях? Имах нужда от малко почивка, това бе всичко. Тази атмосфера бе най-малко подходяща за почивка.

Сред пациентите бяха: Данчо, един текстилен техник, който (това узнах по-късно) бе подписал на КДС декларация за сътрудничество и бе отказал да сътрудничи. Имаше съкратен офицер, който следваше фармация. Имаше епилептик, който наскоро след това получи припадък. Имаше хитро селянче, което бе лекувано от някой си Влайчо. Там беше и Петър Мирчев, земеделски деятел (Никола Петков), с когото бяхме заедно в Богданов дол. Както по-късно разбрах, негови приятели го бяха скрили в стационара от преследвания. В стационара имаше жертви на Държавна сигурност и бегълци от нея. Очевидно лекарите действаха в двете насоки.

„Втори път едва ли ще попадна в психиатрия — казах си, — така че трябва да разгледам и узная всичко“.

Събраха ни в трапезарията на храна. Храната бе вегетарианска, но много добре сготвена. Въобще в стационара не се внасяше месо. Диетата бе част от лечението.

До вечерта получих белъото си и четири тома английски поети, с които не се разделям: Уърдсуърт, Блейк, Колридж и Кийтс. Опитах се да чета. Но не можех да се съсредоточа. Мислите ми се пилееха в пространството около мене.

Как ли близките ми бяха посрещнали новината? Това бе нов удар за майка ми. Какво ли си е рекла жена ми? Какво мислят нейните родители? С това ми влизане в психиатрията всичко се поставяше на риск: семейството ми, животът на майка ми и сестра ми, професията ми. Как ще приеме пресата човек, минал през психиатрията?

Дойде задължителният следобеден сън. Не можех да спя и ми дадоха сънотворни. Сънотворните обаче не дават реален сън — вкарват те в някаква просъница, от която излизаш като след пиене (махмурлия).

Събудих се. Край мен лежаха моите другари, обзети от пълна апатия. Нуждаех се от действие, да правя нещо. Опитах да чета.

Четенето ми вървеше, но исках да действам. Ходене по редакциите, пиене на кафе, четене на преса, разговори, работа на пишещата машина. Не бях загубил вкус към нищо — това бе моят жизнен стереотип.

Щом не бях загубил вкус към дейността, бях ли болен? Въпросът се натрапи от само себе си. Възможно ли е да бъда тежко болен, да имам изразена невроза с разни други примеси и усложнения (диагнозата ми я бяха прочели при влизането в спалното помещение и това също така ме учуди!), та да не разбирам това? Да нямам абсолютно никакво съзнание за състоянието си?

Но пък можеха ли здрав да ме вкарат в психиатрия? Ами ако бяха сбъркали диагнозата? Но как собствено бе поставена тази диагноза? Разговор от пет минути с лекаря. В този разговор не стана нищо особено, не бях подложен на никакво изследване.

Още не се раждаше никакво подозрение, никакво съмнение в това, което ставаше с мен и около мен. Но почнах да правя някои наблюдения, да забелязвам някои неща и да ги събирам като индикации за нещо още неопределено.

Разговорите с болните не дадоха никакви резултати. Питам един-двама: „Как мислиш? Болен ли съм, тъй като не се оплаквам от нищо?“ Отговориха ми: „Щом си тук, значи си болен. Не ти ли казаха от какво страдаш?“

На следващия ден стана първата визитация. Мой лекуващ лекар беше д-р Пеникова. За нея ми казаха, че е много добра жена. Вечер като останела сама вкъщи, плачела за своите болни, за тяхното нещастие.

Пеникова ми се усмихна прелестно:

— Как сте? Какво чувствате?

— Малко умора, малко досада от живота.

— Нищо, нищо, ще мине.

Това бе визитацията. Никакви предписания, никакви медикаменти, никакви процедури.

Поисках да се обадят вкъщи да ми донесат моите учебници по санскрит.

— Какво? Тук искате да учите език?

— Искам да преповтарям наученото, да не го забравя.

— Никакви умствени напрежения не са разрешени.

Имаше опасност да ми вземат и поетите. Единствено на мен бяха разрешили да получа книги.

Да наблюдавам и да анализирам болните нямаше смисъл. Човек ги виждаше ясно от един път, с един поглед. Това бяха хора потиснати, някои преследвани в службата, други уволнени неправилно. Имаше много реактивни неврози. Нито един затворник или концлагерист, освен Петър Мирчев и аз. Ще рече тук нямаше политически. Това малко ме успокои.

Почнах да наблюдавам лекарите, доколкото бе възможно. Лекарите бяха много. Някои се мерваха един-два пъти на седмица, идваха да хвърлят един поглед в отделението и изчезваха. Казаха ми, че на единадесет болни се пада един лекар. Във Франция в психиатриите се падал един лекар на двама болни. И досега не знам доколко тази статистика е вярна.

Сред нас често се въртеше един лекар руснак емигрант. Това е май последният руски лекар от емигрантите, който срещнах. Преди те се срещаха често. В Панчарево се бе установил един такъв на практика.

Този лекар бе най-строг. Жестоко преследваше пушачите, сред които бях и аз. Като разбра, че съм пушил през деня една-две цигари, каза ми, че това унищожава ефекта на медикаментите, които ми дават. Аз казах:

— Не съм взимал никакви медикаменти. Не ми дават.

— Как така не ви дават? — и той потърси картон ми. На него нямаше никакви предписания.

Тогавя той мълчаливо и изумено, с някакъв страх ме изгледа. Не каза нищо.

Този негов поглед бе първият сигнал за мен. Защо бе тая изненада и после уплаха в погледа на руснака лекар?

Тук почнах да дебна.

Оглеждах санитарите. Сред нас се въртеше най-вече един рус момък от шоплука. Като казвам „момък“ не съм съвсем точен. Той минаваше явно 40-те години, но бе с мустачки, поддържаше се, явно бе женкар. На този шоп не правеха впечатление никакви страдания. Той миеше подовете с един голям парцал, закачен на една кръстачка, разнасяше ни сънотворните, приемаше разни поръчки за града и ни снабдяваше с цигари. За разните услуги, които ни правеше, не взимаше грош, беше весел и незлоблив. Понякога сядаше на разговор.

От него научих интересни подробности за патронажа. Това била най-съвършената шпионска организация. Болният след излизането си бил поставян под наблюдение от патронажа. Всичко знаели за него — поведението му на работа, частният му живот, връзките му с жени и пр. Патронажът можел да наблюдава и нерегистрирани при сигнали, че поведението на някой си е странно. В това последното не повярвах.

Мина ден, мина друг, изтърколи се първата седмица. Отново същата церемония: „Как сте?“, „Нищо особено“, „Спите ли добре?“, „Спя“, „Ще се оправите“.

Пеникова и придружаващите я лекари ми се усмихваха благосклонно. Но пред мен изникваха тревожни въпроси:

„Как така? Нали имам тежка невроза? Това е сериозно увреждане. Защо съм тук, ако не ме лекуват?“

И усещах как в мен се пораждаше силна тревога.

През психиатрията минаваха понякога и по-тежко болни — приети набързо. Те оставаха за ден-два и след това изчезваха някъде.

Един шизофреник бе много забавен. Покрай него видях, че вицовете за лудите имат своите основания.

Сестрите се къпеха в банята в петък и този ден ни бе забранено да се къпем ние. Банята бе близо до кабинета, на който висеше надписа: „Влизането без повикване строго забранено“.

Шизофреникът слуша как сестрите се кискали докато се къпели, изхилил се тихо, изтичал, взел надписа от кабинета и го сложил на вратата на банята. Там сестрите на излизане го намерили: „Влизането без повикване строго забранено“.

Но такива весели мигове бяха редки. Те ми показваха все пак, че зад разстроеното съзнание остава нещо здраво — иначе не бихме стигнали до анекдота.

Имаше и друг случай. Някакъв началник на гранична застава бил много деен — хванал мнозина минаващи нелегално. Близките на пострадалите му отмъстили. Хванали го, вързали го и с една бичкия почнали да му режат главата.

При такива ситуации силите на човека се удесеторяват. Граничният офицер скъсал въжетата, с които го вързали, но неговите мъчителни успели да избягат. Той бе направил, мисля, параноя. Беше опасен. Държаха го в отделна стая и пред вратата му седеше един с бяла престилка, с военен клин отдолу.

Веселият шоп, нашият санитар, ми смигна:

— Виж как го пазят! Може да каже нещо, да издаде нещо.

Офицерът стоя няколко дни — ние май въобще не го видяхме. И си отиде. Но оня с клина остана. Собствено те бяха неколцина, които се сменяха.

Попитах моя шоп защо не се махнаха, след като офицерът си отиде. Той ме изгледа смаяно:

— Па они седат заради тебе.

Каза го и се махна. Като че ме плиснаха с кофа студена вода. Тук имаше нещо. Какво? Още не можех да осъзная. Но се пазех вече да го приближавам и да го питам, да не науча нещо ужасно за себе си.

Тия с клиновете се правеха на индиферентни. Но излезехме ли за малко на двора — пускаха ни за половин час да се пораздвижим, — човекът с клина непременно излизаше на двора и той. Застоях ли се повече в някоя стая, която не беше моята, и го виждах на вратата изправен да ме гледа и по-важното — да ме слуша какво говоря.

Бавно в мен се прокрадваше убеждението, че не съм болен, че съм докаран тука да се разболея. Не е възможно да живееш по-дълго време в психиатрия и да не направиш поне една тежка невроза. Неврозите са направо „заразителни“. Но защо? С каква цел? От кого?

Не показвам ли първите признаци на психоза с тези си подозрения? Наистина, не полудявам ли? Как мога да храня такива подозрения?

Но моите подозрения се подкрепяха всеки ден. Все така не ми предписваха медикаменти и процедури, визитацията се състоеше от размяната на няколко думи, все така продължаваха да ме тъпчат със сънотворни или по-точно с Тинктура опий, от която имах цветни и фантастични сънища.

Поисках среща с доктора, който ми постави началната диагноза. Допуснаха ме в неговия кабинет на първия етаж.

— Докторе, вие казахте, че имам циклофрения с различни усложнения, казахте, че е опасно да остана без медицинска помощ. Затова ме прибрахте. Но няма никакво лечение!

Лекарят бе весело любезен:

— Избързахме малко с нашата диагноза. Всъщност далече нямате циклофрения. Може би циклотимия, може би реактивна невроза.

— Ако е така, защо не ме пуснете вкъщи? В Панчарево при майка ми и на свобода бих се поправил много бързо.

— Не, не! — каза лекарят. — И в тази си диагноза не сме уверени. Ще поседите под наблюдение.

Като студент бях добър криминалист и като стажант направих много интересни разкрития. Освен това логиката бе моя слабост. Бях израснал с логиката на Лоски в ръка.

Трябваше да се реши една задача.

Някой, неизвестно кой и неизвестно по каква причина, искаше да ми „присади“ невроза. Той по хитър начин ме бе довел в болницата, използвайки загрижеността на един приятел. Този някой явно държеше на всяка цена да стана невротик. По очите на лекарите го четях — вече го четях — те чакаха от мен първите признаци на неврозата. Те нямаше да се успокоят, докато не се невротизирам.

Изглежда, моето невротизиране е първата част от едно задание. Необходимо е да се невротизирам, за да започне втората. Това изглежда несъмнено...

Какво трябваше да правя?

Първо, да запазя разума си здрав. Това — преди всичко. Едно тежко невротизиране е край на професията ми, краят ми като човек.

Не можех да легна на тънката пенсия на майка си и на нищожната заплата на жена си. Знаех какво са трудоустроените. Като журналист бях посещавал такива заведения. Работата, която им дават, за цял ден не им позволява да изкарат повече от 1,20 лв. дневно.

Това трябваше да се избегне. Тогава как да постъпя? Да имитирам неврозата, преди да съм се невротизирал! Те с нетърпение, всеки ден чакаха първият пристъп. Вече не криеха и нетърпението си. Следователно ако направех имитация, те щяха лесно да я приемат — нали очакваха пристъпа? Нямах да бъдат много внимателни при снемане на анамнезата.

Да, това трябваше да направя.

Но как и кога?

Първ беше въпросът „кога“. Трябваше да го направя неделен ден, когато имаше само един дежурен лекар, който не е запознат добре със случая ми — не бе мой лекуващ.

Избрах твърдо неделята. Но какво да направя? Ако прекалях с действията си можех да събудя подозрения. Избирах едно след друго: да счупя прозорците, да се опитам да избягам? И в двата случая рискувах усмирителната риза, която още не бе напълно изхвърлена. А в усмирителната риза аз просто щях да направя един сърдечен разрив!

Тогава се спрях на следното. Ще вдигна леглото си и ще го хвърля сред стаята. И след това ще седна на поваленото легло и ще покрия очите си с ръце. На никакви въпроси няма да отговарям. Ще се правя на вгълбен в себе си. В неделя към 11 часа станах от леглото, вдигнах го и го хвърлих — в стаята нямаше никой. Не бях изчислил някои неща. Къщата се оказа паянтова — тя цялата се заклати като при земетръс. Всички болни и човекът с клина, и веселият шоп, и лекарят, и дежурните сестри нахлуха в стаята. Аз седнах мълчалив на падналото легло с ръце на очите си.

Санитарите ме уловиха здраво и ме поведоха. Може би все пак щяха да ми сложат усмирителната риза и тогава — край! Нямах да понеса.

Но те ме поведоха към кабинета на дежурния лекар. Разбрах, че е страшно изплашен. Почна да ми крещи, че мога да се контролирам, че съм длъжен да се контролирам. На приказките и на упреците му, на заплахите му не казах нито дума. Това бе най-доброто поведение. Върнаха ме в стаята, но оставиха човека с клина на стол до мен. Лежах

на гръб и гледах тавана, равнодушен (привидно равнодушен) към всичко и към всички.

След един час пристигна д-р Пеникова — бяха я взели с линейката от къщи. Тук ми помогна случаят.

Като я видях аз, разбира се, се уплаших, защото като моя лекуваща тя може би бе по-добре осведомена за здравното ми състояние и моят номер нямаше да мине. От вълнението получих пристъп на задух — истински тежък задух. Пеникова веднага извади стетоскопа си и почна да преслушва дишането и сърдечната ми дейност.

— Нямате задух — каза тя, — въздухът влиза свободно в дробовете. Това е истерична имитация на задух.

Тя се обърна към сестрата:

— Ларгактил.

Бях информиран за ларгактила и за неговите чудесни свойства. Взех първата таблетка, питайки се как ли той се отразява върху един здрав организъм.

Случаи с истерия бях виждал в нашето отделение. Един беше сляп и го водеха за ръка. Всъщност той нямаше никакво увреждане — истерията „имитираше“ слепота. А друг бе с парализирана ръка, всъщност абсолютно здрава. Случай на истерия. Сега същото ставаше с мене. Значи те бяха все пак постигнали нещо — бях направил истеричен припадък.

За ларгактила знаех. Тогава чуждата преса бе пълна със статии. За него се казва така: ако ти хвърлят бомба в краката и ти си под въздействието на ларгактила, няма да се разтревожиш ни най-малко, знаейки, че това е бомба.

Една болна се вайкала някъде в щатска болница:

— Аз убих Джордж Вашингтон. Колко жалко!

Дали й ларгактил и я попитали:

— Вие ли убихте Джордж Вашингтон?

— Да, аз го убих. Но какво значение има това?!

Сега аз получавах ларгактил. И от утре щях да го взимам всеки ден. Не е възможно да не го взема, защото сестрата гледа дали болния поглъща медикаментите.

Какво ли ще излезе от това лечение?

Действие първо беше свършило. Сега щеше да има антракт. И след това щеше да се появи този, който бе замислил заданието, ако такъв имаше и всичко не беше плод на моето болно въображение — защото запазвах известен процент вероятност, че съм болен.

Казах, че имахме много лекари и някои се мярваха рядко. Такава бе д-р Шипковенска, жената на проф. Шипковенски.

Един следобед тя се спря при мен, седна на стола до леглото ми и каза:

— Професорът е много ядосан, че сте допуснали да се невротизирате.

С професора се знаехме. В свои трудове бе цитирал някои сонети на Шекспир в мой превод и пожела да се запознаем. Шипковенски имаше определени вкусове към литературата — Гьоте, Шекспир и гръцките трагичи.

— Професорът иска да дойде да ви види.

Дойде на другия ден. Беше посрещнат с голямо внимание от лекарите, всички негови студенти. Останахме сами в кабинета на дежурния.

— Как се невротизирахте? Какво стана?

— Смятам, че не съм невротизиран. Предполагам да е някаква грешка. В психиатрията да кажеш „здрав съм“, значи да признаеш, че си болен. Повечето от болните се считат за здрави. Според една лекарска максима лечението почва от момента, в който болният разбере, че е болен.

Професорът ме гледаше внимателно.

— Съдете сами. Тук съм две седмици. Никакви медикаменти, никакви процедури! Как си обяснявате това?

Някаква искрица светна в погледа му.

— Разказвайте, разказвайте, аз слушам.

Разказах му обстоятелно как бях задържан в болницата, какво стана подир това.

Той гледаше през прозореца, мислеше и съобразяваше.

— Сега те са ви предписали ларгактил, добър психолептик. Взимайте го, това няма да ви навреди (последните думи той натърти!). Изпълнявайте всичко, което искат от вас и гледайте да излезете по-бързо оттук. Зависи и от вашето старание (отново натъртени думи).

Като излезете ще говорим. Не се бойте от нищо. Все пак ще ви пуснат и тогава ще видим какво е вашето състояние.

Стори ми се, че професорът е осведомен за нещо.

Взех си добър урок от думите на Шипковенски. Подчинено държание, стремеж да се харесам на лекарите, изпълнителност и търпение. Но второто действие още не почваше.

Един четвъртък ми казаха, че имам посещение. Бях забранил да ми идват хора на свиждане — не исках никой да ме види в това ми състояние, най-малко мама или сестра ми.

Слязох. Чакаха ме в приемния кабинет. Бяха двама. И единият от тях беше „Другият Николов“.

За един миг всичко ми стана ясно. Бях отново в ръцете на ДС. До мен бяха стигнали смътни сведения за това, че държавна сигурност почва да употребява психиатриите като „следствено учреждение“. Значи те ме бяха вкарали тук — бях в ръцете им.

„Другият Николов“ ми подаде кутия бонбони. Приех я. Трябваше да бъда покорен.

Разпитаха ме как се чувствам, доволен ли съм от грижите, имам ли нужда от нещо. „Другият Николов“ бе много любезен. Неговият спътник, сух, с лунен поглед, мълчеше на стола.

Нещата вървяха като при едно нормално свиждане. Но трескаво обмислях последиците за това, което те ще искат от мен сега, когато съм в ръцете им.

Благодарих, казах, че не се нуждая от нищо — от какво може да се нуждае един невротик. Дадох да се разбере, че дълбоко вярвам в своето заболяване, че през главата ми не минава никакво подозрение и никаква лоша мисъл. „Другият Николов“ кимаше одобрително, но оня с лунния поглед получаваше една зверска гримаса около устните.

Когато се сбогувахме, оня сухият каза внезапно и злобно:

— И си мисли добре какво искаме от тебе, че сега си ни паднал.

„Другият Николов“ се изсмя шумно. Те двамата напуснаха малкия кабинет.

Сега картината бе ясна. Който трябваше да се появи, се бе появил и бе казал репликата си. Така второ действие беше почнало.

Първото, което си казах, беше:

„Сигурно има някакъв изход, обезателно има някакъв изход, само не се паникьосвай и се стреми да запазиш разума си здрав. Най-напред

да си починем от шока на срещата. А после ще почнем да размисляме“.

Успях да овладеея себе си — това бе абсолютно необходимо.

Следваха въпросите:

„Какво искат от мен тези хора? Информатори имаха навсякъде — един повече или по-малко?“

Може би ги интересуваше специално моята среда? Но аз дружах главно с хора от софийската бохема, свършено невинни, пък и наивни.

Значи не беше моята среда.

Тогава?

Оставаше личността ми. Оставаше старият въпрос: искаха да ми превият врата, искаха мен, черната овца, човекът, който се бе „отклонил“ от пътя им, да ме вкарат отново в техния друм.

Те имаха политика с всеки.

След 1956 г. те ми „простиха“, искаха да ме „привлекат“, бяха ме назначили в Министерство на външните работи, както вече казах — това бе моята реабилитация. Но аз не приех.

Сега обстановката беше идиотска. Не можех да протестирам пред никаква инстанция. Нали КДС „гонеше“ сега сталинистите? Какво ще рече моето поведение? Аз сталинист ли съм? Не искам да се карам със сталинистите?

Така наречената интелигенция, винаги стадна, сега благоговееше пред Хрущов. Сега никой не би ме осъдил, ако стана информатор на КДС — гоним сталинистите, аз си отмъщавам. Да, но сега! А утре?

Знаех от информирани комунистически среди, че Хрущов е само „една конюнктура“. Знаех, че е мразен навсякъде от сталинистите. Той не бе засегнал армията, фактически не бе посегнал на КГБ. Това впрочем не бе и възможно.

Най-напред да запазя разума си здрав.

За това ми помогна ларгактила.

Значи можех сравнително спокойно да обсъждам.

Сега си дадох сметка, че Шипковенски знаеше това, което става в психиатриите. Хрущов, хитър селянин, хитър мужик, бе почнал да си служи с тези болнични заведения „за целите на политиката“.

Заради мен бяха вкарали човека с клина — войник от вътрешни войски, — използвайки и случая с граничния офицер. Офицерът си отиде, клинът остана.

Сега се поставяше въпросът: в каква степен бяха замесени лекарите?

Лекарят ми постави светкавична диагноза и направо ме задържа. Впоследствие сам призна, че е „прекалил“.

Пеникова бе много добър човек — плачеше за своите болни.

Нима всичко бе стечение на обстоятелствата?

Но аз вярвах в предварителния план. Нали се появиха двамата, нали ми казаха: „Сега си ни паднал“!

КДС използваше обстановката. Но в такъв случай аз просто ще откажа. Ами ако всичко е предварително пресметнато? Ако лекарите все пак са заставени да направят каквото правеха? Лекарите имаха винаги своето оправдание: неврозите са толкова широко разпространени. Какво толкова? Имал съм невроза, лекували са ме. Намирам се в „Гранични състояния“, не сред шизофрениците.

Но ако е полицейска акция, то ще рече, те все пак ще третират хуманно. Какво им пречи да ме захвърлят в някоя лудница сред шизофреници? Там съм свършен за пет дни.

Вероятно искаха да ме запазят. Трябвах им. Но за какво, по дяволите, можех да им бъда толкова потребен?

Знаех от дълъг опит, че в действията на комунистите не трябва да се търси логика. Те действат съобразно моментна политика. „Сега е така“, казват те и правят това, което е в линията на тази констатация.

Ще рече трябвах им във връзка с хрущчовизма. Хрущчов искаше да върне в комунистическата партия пострадалите. Те ще бъдат негови привърженици. И те ще придадат отново някакъв вид на тази катастрофирала партия — ще ѝ придадат отново достоверност.

По всяка вероятност се касаеше за акция. Понеже аз отказвах да се подчиня на тази акция, отказвах да приема реабилитацията си, към мен прилагаха по-крайни мерки.

Да речем, ще приема. Политиката се мени. Утре при някой нов завой ще се откъсна от КДС. Но във въздуха, въпреки конгресите, миришеше на ресталинизация. Офицерите псуваха открито Хрущчов. Утре ще възстановяват под някаква нова форма сталинизма. Тогава?

Значи бях сбъркал, че не приех реабилитацията си? Сега щях да бъда на работа в някое посолство. И какво щях да правя там? Да се занимавам с шпионаж — като всички останали? Не, не бях сбъркал.

Докато бе човешки възможно, щях да се опъвам и да не позволя да бъда „приобщен“.

Но тук се поставяше друг един въпрос: Ще издържа ли?

Аз бях издържал една средно тежка инквизиция — двадесет дни без сън и без храна с ръце вързани отзад, което водеше до трудно представими денонощни болки.

Тогава аз не знаех ще издържа ли. Бях се примирил със смъртта или по-скоро — поради болките — не мислех за нея.

Сега, обаче, въпросът се поставяше различно. Тук можеха да ме повредят. Не бе необходимо да си служат с разни редки медикаменти, рушащи напълно психиката. Обикновенният болничен режим стигаше. Стигаше съседството на болните, на меланхолиците, на плачещите. Тази денонощна картина на човешкото нещастие бе достатъчна сама.

Те можеха да ме изхвърлят, буквално да ме изплюят като инвалид. Тогава не знаех щях ли да имам силите да сложа край на живота си.

Изходът бе самоубийство.

И веднага се засмях.

Точно това бе абсолютно невъзможно. Ние бяхме наблюдавани денонощно. Да речем, че през нощта успеех безшумно да нарежа чаршафа си (с какво?) и да направя с него въже. На какво ще окача това въже? В болницата бяха взели всички мерки срещу възможността някой нещастник да посегне на себе си.

Да събера по някакъв начин повече ларгактил? Отде да знам неговия ефект?

Да предизвикам санитарите? В няколко случая санитарите в „побой“ бяха убили един или друг пациент (както по-късно Челкаш!). Но това бяха явно заповеди на КДС, което искаше да се отърве от някого. Санитарите в самозащита го ударили зле...

И този вариант не бе възможен.

Нямаше изход.

Но първото и най-важното: да запазя разума си здрав. С този лозунг претърпях инквизицията. Щом оцелях тогава, може да оцелея и сега. Но тогава не ми искаха доносничество. Самото доносничество ще ме убие. Няма нужда от друго.

Но не, не може да няма изход. Трябва да обмисля, и не така трескаво. Не трябваше да изпадам в паника. В края на краищата можех

да се съглася, за да ме пуснат. Като ме пуснеха, тогава можех да се самоубия. Тази перспектива бе първата светлина. Все пак намерих. Няма да легна на близките си като физически труп — ще свърша със себе си. Как не се бях сетил по-рано.

Но чакай, щом се намери този изход, ще се намери и втори. Какъв? Засега не зная.

В следващия четвъртък ми съобщиха отново, че имам посещение. Вече знаех кой е. Намерих само русолявия с лунния поглед — „Другия Николов“ не се появи никога повече. Сега не ми носеха бонбони.

— Идвам, за да знаеш, че не е шега. Какво, реши ли вече?

— Болен съм — казах — и не мога да взема още решение.

— Не си болен — каза, — нищо ти няма. Хич не се опитвай да се измъкнеш по тоя параграф.

Той стана сърдито и си излезе. Вече разбрах, че приближава действие трето. Шопът-санитар ме запита като бяхме останали сами в стаята:

— А бе, ти сталинист ли си?

— Не съм — казах. — Защо?

— Подочух нещо. Тука знаят, че си опасен сталинист и че си се разболял, защото си инквизирал.

Това ме просветли. Те ме бяха настанили тук под такъв предлог. И с това бяха спечелили сътрудничеството на лекарите.

Събота вечерта, когато не бе останал и един лекар в болницата, вратата се отвори грубо. Влязоха двама облечени с бели престилки и ми казаха:

— Хайде с нас! — Помислих, че е арест.

— Но трябва да си взема бельото, дрехите.

— Нищо няма да взимаш.

— Къде отиваме?

— Ще видиш.

Никой от болните в стаята не реагира. Впрочем те на нищо не реагираха.

Облякох си халата и слязох с тях. Пред вратата чакаше линейка. Вкараха ме в линейката и ме заставиха да легна. Колата се понесе. Нямах представа в каква посока.

Сега пък какво ставаше? Изкараха ме вън от града, за да ме разстрелят или що?

Не можех да измеря времето — летяхме може би петнадесет, може би двадесет минути. После линейката направи няколко завоя — очевидно се движехме по алея. И спря. Вратата се отвори и моите двама ме измъкнаха.

Видях вход с лампа пред него, видях, че този вход въвежда в ярко осветени коридори. Несъмнено бе болница. Какво, щяха да ме преместят ли? Но тогава защо не си взех багажа.

Качиха ме по някаква стълба — някакъв санитар и две сестри наблюдаваха моето изкачване.

Минахме през един полутъмен коридор — крушката бе очевидно изгоряла — и влязохме в малка квадратна стая, в която имаше малко бюро. На бюрото стоеше човек, който очевидно бе лекар. За миг се успокоих.

Санитарите му предадоха някакви книжа, които приличаха на болнични листове, но очевидно не бяха моите, не бяха тези, които аз знаех.

Лекарят стана, измери кръвното ми налягане, преслуша със стетоскопа сърдечната ми дейност. Резултатите нанесе на листа. След това отвори съседната врата.

Помещението, в което влязохме, бе продълговато, имаше едно легло и някаква странна апаратура.

Това бе електрошоковото отделение.

Знаех от болни, минали през това лечение, че електрошокът е върховна инквизиция. „Имаш чувството, че умираш, преживяваш самата си смърт“, ми бе казал един по-интелигентен пациент.

Първата ми реакция бе да побегна. Къде? И при кого?

Мощно ме хванаха техните железни пръсти. Явно почваше инквизицията. И сега нямаше никакво недоразумение. Оня с лунния поглед ми каза, че не съм болен. Бях в ръцете им. И те щяха да правят с мен каквото поискат.

Затворих очи. Не исках да гледам. На слепоочията ми залепиха някакви проводници. Лекарят отново провери сърдечната ми дейност със стетоскопа. Настанаха няколко мига пълно мълчание.

След това небесата се събориха. Умирах. Майчице, умирах. Прощавах се с живота. Пред погледа ми блеснаха като калейдоскоп

смесени картини от живота ми, от ранното ми детство. Видях заедно майка си, баща си, баба си и самия себе си на снимки, наредени като карти за игра. Умирах. И това се повтаряше: „Умирах, умирах, умирах“. После всичко потъна в мрака на смъртта.

Събудих се през нощта сам в някаква малка стая. Лампата светеше отвратително. Разбирах всичко, но не бях тревожен. Мозъкът ми работеше с неподозирана яснота.

Знаех историята на шоковата терапия, знаех и теорията, на която тя почива. Едно не знаех: колко страшна е тя за пациента.

Сега не ми оставаше нищо да обмислям или да съобразявам. Потънах в сън.

Сутринта ме взеха отново с линейката. Можех да видя за миг близката обстановка. По всяка вероятност се намирахме на Четвърти километър. Впрочем никога не бях ходил там, и не можех да кажа със сигурност — виждаше се Витоша.

Върнаха ме в „Гранични състояния“ — всички знаеха, че ми е правен електрошок. Никой не ме разпита. Болните се бояха от тази терапия.

Сега можех да размислям спокойно. Ще рече, те ми готвеха нова инквизиция. Колко можеше да трае?

Знаех, че има методи на електрошокова терапия, когато те се правят по-често. Това е добре за шизофрениците. Но един здрав мозък как ще реагира на това?

Не зная дали мъчението ми в КДС можеше да се сравни с това. Разбира се, онази инквизиция бе друга и болката бе друга. Тук собствено болка нямаше, а само един гигантски непредставим ужас — ужасът от самата смърт.

Човек изживяваше смъртта. У пациента не оставаше съмнение, че смъртта изглежда така и че така се изживява. Колко пъти щях да преживявам смъртта?

Сега вече трябваше да помисля сериозно върху тяхното предложение. Да приема, пък после ще видим.

Какво ще видим после. Това „после“ е ясно отсега.

Не можеше да се подходи така към въпроса. Сега се налагаше да разгледам обстоятелствата тотално — сегашните и бъдещите. Но какво може човек да знае за бъдещите обстоятелства.

Естествено, че зная всичко — в общи линии. Комунизмът не може да се задържи. Хрущчовизмът не може да го спаси. Нищо не може да спаси престъпния режим, никакви реформистки хитрини.

Сигурна е ресталинизацията, тя вече се чувства. Тя няма да бъде същата, но може да бъде и по-страшна. Това трябваше да се има предвид. Комунистите ще си отидат. Но ще бъда ли аз жив?

Защо да не бъда? Аз съм на тридесет и две години. И значи ще го надживея — ако те не ме убият, разбира се.

Щом това е така, трябва да се направи всичко възможно да се изплъзна сега от ноктите им.

Какво беше сегашното положение? Крайно двусмислено. Десталинизация, но никакво пипване на сталинските убийци. Преместваха ги от едно място на друго. Следователите, прокурорите на Никола Петков и на Трайчо Костов минаваха от едно ведомство в друго. В цялата шашарма партията „пазеше кадрите си“, спасяваше ги.

Ще рече, да участвам в някакво преследване на сталинистите беше напълно безсмислена работа — гонене на сенки.

Какво можех да направя? Сигурно имаше какво да се прави. Ще видим по-насетне.

В изтезанието имаше един положителен елемент. Електрошоковете поне засега проясняваха съзнанието ми до кристална яснота, ларгактила действа успокоително.

Ако не бяха срещите в четвъртък с кадесара, бих казал, че върви едно нормално лечение, и че моите подозрения са „вятър работа“. Но кадесарят бе там, с неговите декларации.

Ами ако той е плод на моето болно въображение?

Поставяше се и такъв въпрос. Добре, следващият четвъртък ще се стремя да имам някакво физическо доказателство за тези срещи.

Ларгактила, който ми даваха, все пак не бе достатъчен, за да потисне напълно тревогата ми. Помогна ми най-неочаквано лекарят руснак.

Той обичаше понякога да се спира наред стаята и да ни прочете някаква кратка лекция върху някой вид терапия или върху етиологията на някои заболявания. В такива случаи влизахме в диалог с него. Аз му говорех на руски, което му беше много приятно. Руски аз говорех по цял ден с поета Александър Стоянов, който живееше в Панчарево — поет от емигрантите.

Лекарят руснак се спираше по-дълго на моето легло.

Веднъж той разказа, че в Париж са стигнали до много високи дози ларгактил — десетина таблетки — и резултатите били много добри. Тогава аз го запитах:

— Не мога ли да получа малко повече ларгактил, докторе? — Той ме погледна внимателно под очилата си.

— Нуждая се — добавих на френски.

С него никога не бях разговарял на френски. Но бях убеден, че като всички руснаци от своето поколение той говори френски език.

Лекарят отново ме изгледа внимателно. Съобразяваше нещо.

След това взе картон с предписанията и написа нещо. Показа се, че бе увеличил дозата, макар да не бе мой лекуващ лекар.

От следващия ден почнах да получавам по-висока доза ларгактил, което потисна почти напълно тревожното ми състояние.

Дойде четвъртъкът. Русолявият бе отново в кабинета на дежурния лекар. Сега носеше отново бонбони. Ето, това бе вещественото доказателство, че той съществуваше. Бонбоните не можеха да бъдат моя фантазия.

— Как си? Взе ли решението?

— Защо сте се заловили за мен? Информатори не ви липсват.

— Не се касае за информатори. Ние с теб ще водим идеологическа борба за утвърждаване на новия курс. Трябват ни хора, които да могат да разграничават партийните течения. Има такива, които правят доноси срещу наши хора, срещу хората на Априлския пленум. От неразбиране. Неориентирани са. За тебе знаем, че разбираш всяка партийна боя. Има решение да те привлечем.

Хубав начин на привличане.

— И от кого е взето това решение?

— Където се вземат решенията. В Партията.

— Добре — казах, — ще си помисля.

— И не мисли дълго.

Вечерта обаче двамата „санитари“ влязоха отново. Всичко се повтори почти механично: линейката, изваждането ми от нея, стълбите, дори двете сестри и санитаря, полутъмния коридор, шокото помещение, лекарят, проводниците. И отново: „смъртта, смъртта, смъртта“.

Събудих се в стаята с отвратително греещата лампа — може би да имаше двеста свещи. И отново един размисъл, който не извеждаше до нищо.

Сега бе ясно, че това ще се повтаря до моята капитулация. Моята политическа култура изглежда бе причина за всичко това.

Не, имаше и други, стари неща. Аз скъсах с тях на 14-годишна възраст в споровете в биологията, които почваха тогава и под силното въздействие на Русо. През войната отказах да отида партизанин, не приех преврата на девети, насила бях вкаран в РМС. За всичко ми платиха с инквизиции и концлагер. Но още не се отказваха от мен. Какво демонично присъствие!

Сега да размислим.

Първо, не трябва да се тръгва от никакви общоприети положения или логически консеквенции: този път е извървян, знаем до какво води. Това е пътят на смъртта.

Трябва да тръгна по пътя на това, което наричат брейнсторминг.

И тъй, да предположим, нямам никакъв приятел, който да се занимава с каквато и да било политика или идеология, абсолютен бръмбар. Да предположим, че всичките ми приятели са такива. Тогава каква информация бих могъл да дам?

В това наивно разсъждение има нещо рационално. То ми подсказва, че бих могъл да си сменя средата.

Ама разбира се. Бих могъл, под предлога на заболяването ми, да напусна сегашната си среда от хора антикомунисти. Да кажем, дори бих могъл да заявя, че приемам комунизма.

Това значи да ме презират. Но нека ме презират. Аз нямам вече нищо общо с тях — следователно не бих могъл да донеса за нищо.

Чакай, чакай. Това май е някакво решение.

И така, аз скъсвам със средата си. Добре. Но с кои хора ще живея? Сред комунистите? Че на мен ми се повръща като ги видя. Нищо, нищо. Ще се научиш да ги понасяш и търпиш. Ще говориш като тях. Сега може да има и общи теми: десталинизация например.

Човек ще трябва да говори за тяхната естетика. Това ме хвърля в пот. Аз познавам добре тези хора от писателските среди. Те не са хора. Ще живея сред тях? Ще живееш, ще живееш. Друго решение няма.

Как ще бъда приет? Полека-лека. Но те ме ненавиждат смъртно. Ще потърсиш такива сред тях, които са по-индиферентни. И тогава,

какво, ще давам информация за тях? Очевидно. Още повече че тази информация на никой няма да навреди! Те не са луди да унищожават своите хора. Биха останали без писатели за два месеца.

Очевидно е, че информацията за комунистите писатели интересува КДС с оглед на управлението на културата. Кого да поставят начело, кого да изблъскат встрани. Никого не са пратили — от тях — на концлагер. Вероятно тази позиция е за приемане. Решението трябваше да взимам сам. Никаква консултация не бе възможна с никого. За това ми положение важаха основните максими на децисионизма^[2], за който вече бях чел някои статии — политическият лидер има право да взема сам най-върховни решения, тъй като бъдещето е нещо, за което не може да получи информация.

Лекарите продължиха с шоките. За тях нямаше никакво предписание, нищо отбелязано в картоната ми.

И тук противоречията бяха върховни. От една страна всички лекари признаха, че първоначалната диагноза е силно завишена. Сега оставаше циклотимията. За нея не бяха необходими психолитиците, нито шоките. Но провеждаха такова „комплексно лечение“, подходящо при шизофренията.

Явно КДС не бе доволен и от „съгласието“ ми. Явно те се опитваха да ме смачкат окончателно, напълно, да ме превърнат в идиот. Добре, но тогава за какво им съм? Пак казвам: от комунистите не бива да се изисква никаква логика. Сега има предписания — пострадалите да бъдат върнати в партията и упоритите от тях да бъдат смачкани.

Тия заповеди попадаха в ръцете на безименни и безумни комунистически администратори. Те се изпълняваха с брутална точност.

Оня с лунния поглед дойде отново:

— Ясно ли ти е!

— Ясно ми е!

— Ясно ли ти е, че ти можеш да капитулираш и ние пак да те унищожим?

— Ясно ми е!

— Ясно ли ти е, че ние можем да правим с тебе каквото си щем?

— Ясно ми е!

— Сега да знаеш, че ще те подържим, докато съвсем омекнеш.

— Добре де — осмелих се да кажа, — ако ме подлудите, тогава каква полза ще имате от мен?

— Ти за нас гайле не бери. Един като тебе направи шизофрения (тоя простак знаеше дори един научен термин), държахме го двеста и седемдесет дни в една вила, докато дойде на себе си — лекува го Шаранков. И като дойде на себе си, хайде да продължи следствието. Такива са нещата при нас.

Оставаше борбата ми да спася съзнанието си. Знаех, че психолептиците колкото помагат, толкова и вредят. Знаех вече, че ларгактила поврежда паметта. Вече изпитвах влиянието му. Преди ларгактила имах феноменална памет, за която разправяха вицове.

Поетът Стефчо Георгиев ми прочел през февруари едно свое стихотворение. През септември, като си събирал стиховете за печат, видял, че това стихотворение липсва в архива му. Оплакал се на детския поет Анастас Павлов-Тасо.

— Чел ли си го на Владо?

— Да, ама през зимата.

— Нищо, иди при него, той ще ти го каже.

Стефчо действително дойде и аз след известни усилия на паметта го възстанових.

Сега тази чудесна памет ме напускаше. Но знаех, че има нещо по-важно: да запазя разума си здрав. Това зависеше и от мен.

Дойде да ме види мама. Това бе нашето най-тежко свиждане, потъжно и от това в концлагера. Няма да се спирам на тази среща. Мама отново се държа геройски. Мисля, че я ободрих, че съм добре и че скоро ще изляза.

Когато си отиде, сърцето ми се късаше. Какво искаха тия демони от мен? Аз не исках да бъда комунист, отвърщавах се от „идеите“ им, от „идеалите“ им, от самите тях.

Като юноша бях скъсал с тях, защото бях изчел Русо, а и не споделях лъжите им в биологията. Отказах се от биологическите си интереси само за да не се срещам с тях, станах националист, защото в национализма имах някаква опора в реалността.

Почна се тяхното партизанско движение. Предложиха ми да изляза партизанин. Отказах. Не намирах нищо привлекателно при тях.

После дойде преврата, с който те дойдоха на власт. Сега нямаше накъде — влязох в ремса (иначе не ми даваха „офе бележка“, без която

нямаше следване).

Пак не бяха доволни от мен. Сега пък се скарахме по въпросите на живописиста. Те ме намразиха заради моя полиглотизъм, за посещенията ми на „Алианс Франсез“ и на „Бритиш каунсъл“. И накрая ме прекараха през своята ужасна инквизиция. Свърших в концлагер.

Сега отново се заяждаха с мен.

Какво искаха?

Просто да ми превият врата, „да ме вкарат в пътя“.

Пък и всичките ми проклетни роднини бяха членове на мръсната партия. С тях, естествено, спорех. При повод и без повод те се срещаха с разни „ръководни другари“, на които изказваха своите съжаления, че имат една черна овца в рода, че синът на Георги Николов-Свинтила, човекът, който оглавяваше партийния шпионаж, не иска да влезе в партията. Този син не иска да се възползва от чудесния актив на баща си. Трябва нещо да се направи. „Ръководните другари“ си взимаха бележка.

Тия хора постоянно тровеха атмосферата.

След като излязох от лагера, накарах мама да продадем апартамента и да се оттеглим във вилата в Панчарево. Там, в тази почивка, забравен най-сетне, аз направих преводите на Шекспир и Бърнс — направих нещо, което исках да правя, и за което се чувствах годин. Без комунистическо попечителство. Тия мои преводи припомниха на роднините за мен.

— Ето, сега като направи тези преводи, ако беше и в партията, цена нямаше да имаш. Партията се нуждае от кадри като тебе. Защо стоиш навън?

— Но нали ме пратихте на лагер?

— Нищо! Няма значение. Закалил си се.

Всякак ги избягвах. Скъсах с лели, вуйни, чичовци, братовчеди, братовчедки — четиридесет години не съм им стъпил в домовете, ходих на погребението само на една леля — не исках да ги виждам.

Но те бяха все хора с някакво влияние. В районния комитет, в градския комитет, в централния комитет все ставаше въпрос за мене. Там поклащаха глави:

— Трябва да направим нещо.

Особено след зловещия за мен априлски пленум. Те сега „потягаха редиците си“. И ме подбираха и мене. И аз се явях толкова по-виновен, че сега при Хрущов, когато партията се „възраждаше“, когато се „признаваха всички грешки“, когато „решително се късаше с миналото“, когато дори „Сталин не бе пощаден“, че точно сега се дърпах.

— Хора в Русия, стояли по двадесет години в лагер, се връщат от лагера и веднага — в партията. И почват отново партийната работа, като че нищо не е било, а ти за едни осемнадесет месеца правиш въпрос.

Пък аз и никакъв въпрос не съм правил — мъчех се да забравя лагера и да се махна от тях.

Колко чудовищно е това преследване личи от някои факти.

Скъсах генерално с компартията. Написах си спомените за „Богданов дол“ и част от тях се излъчиха по Свободна Европа. Това стана в момента, в който връзките с тази станция се считаха все още за осъдителни.^[3]

Върнах си партийния билет и писах, че с угояването на свине с трупове на хора нямам нищо общо. Написах и доста статии против тях, които предизвикаха вълнение. И все още, mine не mine месец и друг, току ме приближи някой непознат, който запитва:

— Нали вие сте Владимир Свинтила?

— Да.

— Чета вашите статии с голямо удоволствие. И знаете ли, според мен в тях личи честния, неподчинилия се на номенклатурата комунист.

Те не считат мостовете за вдигнати, те все още ме разглеждат като своя собственост — нали моето семейство близо един век бе свързано с тях.

Те просто не могат да приемат, че човек може да се отвращава от мислите им, от делата им, от престъпленията им. Те никога не са виновни: „новата линия“ е ликвидирала с „грешките“, които са били „отречени“.

Още там, в лудницата, ми бяха ясни всички тези неща.

Упорствах. Отказах реабилитацията си. Отказах да вляза в партията, отказах да се доближа до тях. И бях щастлив. Но те можеха всичко. Ето ме тук, в тази относително спокойна психиатрия. На кого да кажа: „Хора, здрав съм, преследват ме“. Такива думи най-сигурно

ще засвидетелстват „пред обществото“, че съм болен и имам нужда от грижи.

Петнадесет години се дърпах. Но когато смазаха Чехия и всички се свиха, когато почнаха зловещите уволнения на журналистите, провинили се „в чешките събития“, опряха отново парабела си в мен: „Сега ще влезеш ли в партията?“

Хоризонтът бе тъмен като при потурчванията — приех.

В психиатрията все още имах сили. Не приех партийното членство.

[1] Невролептици (антипсихотици): психо-фармакологични препарати, които повлияват нервната система. (Всички бележки под линия са на редактора.) ↑

[2] Decision (фр. от лат.) — действие на решение; децисионизъм — доктрина в правото за произхода на нормите и законите от решителната воля. ↑

[3] 1990 г. ↑

ФЕНОМЕНОЛОГИЯ НА БОЛКАТА

И така, аз съм в полицейската психиатрия. Знам, че е излишно да протестирам, и че не мога да направя нищо. Изцяло съм в техните ръце. Могат да постъпят с мен както искат.

Това не са празни приказки. Край мен има санитарни, които не крият, че под престилката им има милиционерска униформа. Те просто чакат повод, чакат удобен случай. Какво може да се случи?

Един, да го наречем писател^[1], мой личен враг, си изпати по най-лошия начин.

Той бе изпаднал в немилост. Години наред под формата на „сатири“ той бе изпълнявал поръчки на ДС — да оскандали този или онзи интелегент. Мисля, че бе обвинил повече от петнадесет души в това, че са били асистенти на Венелин Ганев — за него нямаше по-голямо престъпление от това да си бил асистент на бившия председател на регентския съвет.

Неизвестно кога и защо, той стана неудобен. Изхвърлиха го отвсякъде. Негов силен приятел го взе със себе си в една наша легация, където той преседя две-три години. Но пълномощният министър се върна и той нямаше как да остане в чужбина. Представи в едно издателство събрани свои, да ги наречем сатири. Но редакторката, силна политически в онова време, демонстративно пред самия него хвърли папките в коша. Даде му да се разбере.

Тогава той почна странни демонстрации. Ходеше с изваден навън хастар на джобовете си — да демонстрира своето нямаване. На някакво събрание на писатели произнесе крайно еретическа реч с извадени навън джобове. Навън вече го чакаха синьошапковците. Още не вярвайки на ареста, той каза весело: „Карайте ме в лудницата. Явно е, че съм се смахнал“. И го откараха точно там.

След два дена го върнаха на близките му в ковчег. Слухът казва, че ковчегът е бил отворен и той е бил намерен със счупен череп. На роднините казали, че непослушните в психиатрията ги биели. Оттук

нататък почва мълчанието: на семейството му, на интелектуалните среди, на българската общественост.

Той бе мой личен враг. Изрече срещу ми клевети, на които не ми бе позволено да отговоря. Можех да се чувствам удовлетворен — съдбата заплати. И стана така, че аз купих част от книгите, които той бе донесъл от чужбина. Продадох ми ги наследниците. Тези книги бяха с голяма стойност. Но той не знаеше езика и не можеше да оцени авторите. Бе останал кафе-литератор, човек без подготовка.

Като разказвам тази съдба искам да кажа, че опасенията ми не бяха празни. И по мое време с един или друг се случваха странни неща. Умираха от инфаркт или правеха сериозен мозъчен инсулт ей така — без предварително страдание. Това бе крайно подозрително.

Тук изискват да се подчиниш напълно и във всичко. Тук са проникновени, схващат дали си искрен или манкираш. И да си подготвен що-годе, в психиатрията не можеш да се правиш на луд. Имитациите лесно се поддават на разобличение.

Трябва да възприемеш невротата около тебе както възприемаш заобикалящия те въздух. Трябва да се разболееш, да оставиш да те разболеят, ако искаш да останеш жив. Невротизирайки се, трябва да умееш и тук да спазваш мярката, да спазваш границата — да контролираш процеса на своето, да го наречем, експериментално невротизиране.

Това е игра на нерви, игра с душата ти.

Психозата, шизофренията, това е „маска“, зад която остава винаги здравата душа, прикрита зад маската на болестта.

Този факт е известен отдавна на медицината. В зорите на модерната психиатрия се случва това. Един американски клиницист иска да изпита действието на концентриран кислород върху организма. Предоставят му един шизофреник. Когато болният възприема обогатения въздух и почва силно да диша, се случва невероятното. Той се обръща към лекаря и го пита за резултата от днешния мач. Този, който отдавна не помни себе си, не помни собствената си самоличност, който е „Наполеон“ или „Галилей“, е в течение на такива всекидневни събития като футболните състезания. След десет минути пред лекаря е отново познатия шизофреник. Но откритието е направено. Зад лудостта стои непокътнат здравия разум.

Ето, това може да ти бъде ръководство. Ако те спуснат в безумието, можеш пак да се върнеш на белия свят, ако „помниш“. В психиатрията е ясно, че помненето, паметта, е основната категория на битието. Нещата съществуват само защото са в паметта на света. Днес бих казал: предметно-материалният континуум е паметта на Бога.

Тогава можеш ли повече да се съмняваш в мита, в нишката на Ариадна? Всичко, което е Тезей, всичко, което той е извършил в лабиринта, е дело на паметта. От мрака към светлината води само нишката на Ариадна, която човек напипва с пръсти в тъмното.

Такава е сега задачата на оцеляването.

В инквизицията бе друго. Нервната система трябваше да издържи. Мускулите трябваше да издържат на обтягането, причинено от белезниците върху ръцете, сложени зад гърба. Мускулите трябваше да издържат на постоянните спазми от десет дни и да не атрофират. И после подутите като боксови ръкавици ръце трябваше да издържат на изпитанието: събраната кръв трябваше да се пръсне, без да образува съсиреци, които ти носят емболията, смъртта на щастливите.

В лагера бе друго. Там организмът трябваше да устои на глада и на преумората. Там от самите недра на живота ти трябваше да се издигнат жизнени сили до нивото на сърцето ти, за да продължи неговият упорит пулс.

Тук всичко е до паметта. Ще останеш да живееш ако имаш памет за себе си. Ако изгубиш тази памет, ти си просто зомби.

Нейде в библиотеката ми е „Тайнственият Таити“, едно изследване на американски антрополог. От там добих понятието. „Зомби“ е съживен, възкресен мъртвец. Който възкреси умрелия, има право да го използва като работник на плантациите. Зомби се прибират да преспят в гробовете. Зомби нямат своя воля, нямат мисъл. Тържествуващият, реформираният социализъм иска да ни превърне в „зомбита“.

Към 1958 г. хрущовистите или априлците се заеха да довършат незавършените дела на сталинизма. Да изчистят тази интелигенция, която след Хрущовите „реформи“ отказа отново да повярва в реалността на чистото комунистическо утре.

От една страна те подготвиха пътя към психиатриите. (Един психиатър призна в пресата, че подготвят почва от 1957 г., на другия ден след XX конгрес и след априлския пленум.) От друга — влошиха

докрай условията в Белене и откриха Ловеч. Спокойно живеещият и днес Георги Цанков бе казал пред свои сътрудници, че всичко известно за лагерите ще потъмнее пред легендата за Ловеч.

Ах, да! Там се роди новият мит. Който се види в огледалото, се вижда за последен път. И наистина. Трябва да се приближиш до медузата, медузата Горгона, като извърещаш лицето си от нея — без да я видиш. Трябва да я убиеш така — не виждайки я. А всички в Ловеч бяха сбъркали. Бяха я гледали твърдо в очите.

Със сталинистите беше просто. Или издържаш, или не издържаш. Или ав, или дав! Но с тия господа, с партията на победилата правда на комунизма, партията на реформаторите, на Здравко Петров, на Тончо Жечев, на Христо Радевски, нещата са по-трудни. Те пипат с меки ръкавици. Тук, ако извикаш, прибират вика ти в носна кърпа. Тук е светът на мълчанието, светът без отклик. Не просто без обществен отклик, а изобщо без ехо. Който умира, мре за себе си и в мълчание.

Тук аз слизам решително в лудостта. В съзнанието ми остава една светлина. То е като гмуркането на леководолазите, което познах по-късно. Високо над теб има една светла сфера.

Въпросът е, че целият този експеримент е страдание.

Физическата болка е тази — психическата.

Всяко страдание — бъбреци, жлъчки, стомашни язви — е страдание на кризи. Минава сърдечната криза и дробовете вдъхновено поемат уханието на живота отново. Но тук?

Тук болката е непрекъснатата. Денем и нощем. И в съня не престава. Болката е нескончаема до степен, че може да ти даде представа за безкрай и за вечност.

Болката, доколкото я познавам от инквизиции и изтезания, е двуизмерна. Дори когато е в дълбочина, тя е някак си плоскостна. Боли на определено място, в една точка, рядко боли целият орган. Не знам дали това е възможно.

При психическите заболявания болката не може да се локализира. На теб просто ти е зле. Но постоянно. И това постоянно, то става страшното. След двадесет и четири часа животът в теб пици.

Когато заболяването идва спонтанно, проблемът е един. Когато то е плод на техните психотропни средства, на техните психофармацевтици, въпросът е друг. Спонтанното заболяване има вероятно определени функции — да доведе организма до едно „катарзисно“

състояние. Чрез реконвалесценцията човек е отново приобщен към живота. И така, заболяване, реконвалесценция, здраве са три етапа от един цикъл.

„Експериментално“ причиненото заболяване е друго. То не е в логиката на организма и не е в логиката на живота.

То не е от живота. Идва от мита. Ако си спомняте приказките: как този или онзи бил омагьосан. Как бил притеснен в несвойствен за него образ (жаба или магаре!).

„Експериментално“ причиненото заболяване е двойно насилие: над организма, над живота, над паметта.

Боледуването не е насилие над волята. То може би е осъществяване на волята — на организма, който иска да страда или да умре.

Внесената отвън психоза, неродената вътре, е като отравяне с арсеник или с гъби — то води до покаяние, че си се родил и че си живял.

В лагера не е така — ти гледаш към онзи ръб на хоризонта, където ще стане пречупването на съдбата. Онзи преломен момент, когато внезапно ще се озovesш на свобода сред стихията на тревите и на дърветата. Когато камъните ще ти кажат, че са те познали, когато оградите весело ще извикат: „Здравей!“. Тогава ще скочат срещу ти спомени от детството ти и ще ти увиснат на врата. Ти си освободен затворник. Светът не познава по-слънчева фигура от това.

В психиатрията няма гънка в бъдещето. Всичко край теб е равно като тепсия. Светът е сив в своите всекидневни одежди и само слънцето гори бакърено над него. Сиво и бакърено червено.

Принуден съм да мисля върху феноменологията на болката. На тази тема у нас има написана една книга. Авторът е Младенов, който е възпитаник на Салпетриерата (или Сал-петри). Освен лекар, той е и музикант. През 20-те години той и жена му дават първите изпълнения на предкласици в България. Неговият концертен живот е безкрайно забележителен. В чужбина е бил наричан Българският Швайцер. В Канада има издаден на френски негов труд (писан на френски), „Музика перренис — Бах, Бетовен, Моцарт“. Той е братовчед на известния индоевропеист Стефан Младенов.

Ходех му на гости. Събирахме се там Густав Хайнзе, емигрант от Германия (този Хайнзе, чиито стихове съставляват две трети от

антологията на Иван Гол „Сърцето на врага“), приятел на Рилке и на Херман Хесе, проф. Завялов, ендокринолога, който почти магически излекува моята сестра — и скромната ми милост.

Навън тълпата трескаво ревеше: „Ста-лин, Чер-вен-ков!“. Тълпата крещеше в лицето на историята. Ние слушахме тюдоровите композитори.

По време на тези концерти прочетох „Феноменология на болката“, която Младенов, музиколог, клиницист и философ (най-значителната част от библиотеката му купих след неговата смърт аз) бе написал и издал във Видин през далечната 1928 г.

Сега проверявах неговите доктрини. Няма да ги излагам тук. Ще кажа като него, че болката понякога има и стереометричен вид, понякога има три измерения, понякога четири — болката на относителността. Относителното е душата.

С тази болка трябва да се справиш там в лабиринта, в подземията на Минотавъра.

Четях вечер Уърдсуърт, езерните поети. Това са стари издания със стоманогравюри. С благородни сиви вальори, които модерните графици вече не познават. Аз потъвах и се изгубвах в тези пейзажи с планини, езера, реки и с една кацнала на хълмчето църква. По пътеката към църквата аз се отправях вече може би към Бога. Вече може би ставах верующ, връщах се към прекрасните православни видения на моята баба.

Въпросът е да се върнеш чрез паметта.

За това, че аз принадлежах на едно културно съсловие, което болшевизмът искаше на всяка цена да изтрие, свидетелстваха моите езерни поети. Те ми съобщаваха, че още като момче, след френски, италиански и испански, аз бях залюбил езика на англичаните. Че ние с моя скъп приятел Ангел^[2] — когото щях да видя веднага след излизането си — потресени откривахме английската култура, така непозната в онова време.

В лагера моята памет бяха французите. В полицейската психиатрия моята памет бяха английските лейкисти.

Някой в мен изричаше страшното мото на Сауди:

— Тия, които страдат мъжествено, спасяват човешкия род!

Ах, епохата на нашия юношески байронизъм. Можеше ли да се забрави това? От Байрон минахме някак директно към Джеймс Джойс.

Най-напред „Портрет на художника като млад“. Аз и Ангел. Сред възторзите на онези дървета и на онези цветя, на онези облаци.

Това трябва да се помни и да се възстановява.

Те ми даваха психо-фармакологични препарати. Сигурно ми даваха псилоцибин, защото виждах къщите отсреща като готически и виждах всичко готически стилизирано. После срещнах това, мисля, в Анри Мишо. И освен това ми даваха LSD, защото виждах горящите на тротоара фасове едри като звезди.

Когато идвах на себе си, когато поемах първата дълбока глътка въздух, аз прикривах от тях, от санитарите и от лекарите при визитация, че съм в съзнание. Пазех съзнателния си облик в гърдите си, само за мен. На тях протягах болното си тяло, тъй, както искаха те. И когато те се надвесваха над леглото ми, аз не знам защо си спомнях рембрандовата картина „Урок по анатомия“, докато веднъж този спомен ме ужаси. Нали от Луи Рео знаех, че „Урок по анатомия“ е правена по иконография на „Снемане от кръста“. Значи моето тяло снемаша от кръста? Но моята знаеща душа се прибираше в себе си и мълчеше.

Имах проблема за болката. Но по-страшен бе въпросът за паметта. Да не се къса нишката, която държах в ръцете си. Нишката на дните ми, на съдържанието на живота ми.

Ако психиатрите бяха допуснали, бяха заподозрели, че в мен гори тази искра на съзнанието, те биха я унищожили с една по-щедра доза от техните психолептици и психо-фармацевтици. Щяха да ме превърнат буквално в зомби. Пазех спомена за това и внимавах. Окуражаваше ме ето какво. Знаех от биографията на Томазо Кампанела, че той се е държал като луд около двадесет години и че никакви инквизиции не са могли да разобличат неговата „симулация“. Сега прикривах собственото си здраве. Вероятно те се радваха на наблюденията си: как разрушават експериментално едно съзнание, как го разлагат на неговите съставки, как го връщат до основата, от която произхожда — до живота на голата сетивност, която не се отразява в духа.

Битката бе посвоему епична. След поредния лекарствен шок аз се изправях на прозореца. Виждах къщи и дървета, тополи може би. От небитието се явяваха първите думи, които закачваха нещата — къща, дърво, момче, куче. Светът се подреждаше пред мен. Но това бе болка.

Друга болка, разбира се. Болката на преоткриването на света, който ни вика, който не спира да ни зове, докато у нас има спомен от волята, спомен от самите нас.

[1] Става дума за Челкаш. ↑

[2] Ангел Величков — англицист, музиколог, пианист. ↑

ПСИХОМАХИЯТА

Следствието е борба, борба е инквизицията, борба е концентрационният лагер. Борба, която е неизбежна. Ако не се бориш, ще те смачат, ще те унищожат. Не е вярно, че са милостиви към падналите, към примирилите се, към приелите комунистическата победа. Точно тях атакуват най-вече. От тях искат обезателно предателството. И предателството никога не им стига. Предалият се буди всички техни животински инстинкти, пред падналия те застават като хиени.

Този, който устоява на ударите, все пак ги респектира, понякога те дори са стъписани пред него. И всичко това дава някакъв патос на живота. Затворникът, инквизираният, концлагеристът, придобиват една близка и висока цел — да се преборят, да устоят.

Полицейската психиатрия е също така борба, но при особени условия. Директният враг отсъства — той е зад кулисите, откъдето ръководи мъчителната операция. Той не се явява, освен в отделни дни, и за да ти припомни къде се намиращ, ако ти случайно почнеш да си въобразяваш, че действително си болен.

Освен това ти не си наясно в каква степен лекарският персонал е наясно с твоя случай. Бяха лансирали сред лекарите, че съм сталинист, участвал в инквизиции, и затова съм психически разстроен — това узнах от санитаря. Лекарите може би наистина изчакваха. Но какво изчакваха? В психиатрията аз не можех да не се невротизирам.

Вероятно някой сред тях, човек, който никога не можах да идентифицирам, ръководеше техните операции срещу ми.

Тази борба бе подмолна, битка в тъмното — човек трябва да се отбранява от удари, нанесени с невидими ръце.

Психологията и ситуацията са съвършено нови. Хрущовизмът бе най-мръсната комунистическа епоха. На повърхността бе дебелият „либерален“ каймак, идеолозите Здравко Петров, Тончо Жечев, Христо Ганев, Христо Радевски. В малка дълбочина отдолу бе зоната на

мълчанието, вилнееше полицията. Идеолозите „не подозираха“ какво става зад техните димни завеси.

Либералите подготвяха и вече реализираха ужасите на Скравена, Ножарево, Белене, Ловеч, като подготовка за щастливото и безбурно комунистическо общество, което трябваше да почне точно през 1980 г.

Това бе нещо много по-различно от сталинизма. При сталинизма все още се поставяха някакви „разумни цели“, тук почваше шабаша на унищожението в името на нищото. Зад сталинизма седяха наивистични лумпени от града и селото. Зад хрущчовизма — умове „изкушени“ в социологията, работещи с научни методи. Те бяха стигнали до идеята за усмиряване чрез психотропни.

Тук също имаше борба.

Оказа се, че и тук аз бях имал шанс. В концлагера и инквизицията преседях малко повече от година, в психиатрията — седем месеца. Познавам хора, които прекараха по десет-дванадесет години в концлагери. Срещнах се в града на истината в една палатка с хора, изтезавани по едно десетилетие в психиатрия. И в единия, и в другия случай аз не бих издържал толкова време. Все пак съдбата бе милостива.

В психиатрията ние бяхме незащитими. В годините след ХХ конгрес комунистите бяха станали много нагли, също както сега. Те се бяха „реформирали“, както сега, бяха признали някои от ситните злини, сторени от тях, поради което бяха освободени да вършат нови масови убийства, както биха ги вършили и сега, в името на „реформираната“ програма.

Моето нещастие бе и в това, че баща ми някога бе играл много важна роля в партията, председател на така наречената „Комисия за борба с буржоазното филтриране в работническото движение“, другояче казано партийния шпионаж. Неговият прякор бе Чеката и той бе готвен за глава на българското НКВД (българският Дзержински). Аз скъсах с неговите традиции на 14-годишна възраст. Оттам комунистите се наежиха срещу ми. Те на всяка цена искаха да ме върнат в партията, за да не се каже, че синът на еди-кой си е напуснал. На такива като мен превиваха вратовете, вкарват те на „среден пост“ и те карат да слушаш. Синове на Петко Напетов и на Трайчо Костов, поколението на Йонко Панов, имаха тази съдба. Аз не я исках. Разбира се, в края на краищата те ме вкараха в партията през 1969 г. в

обстановка на общ терор, когато можеха да правят отново всичко, и когато ме заплашиха отново с психиатрията. Приех поради заплахите. Но събитията в Прага говореха категорично, че мирно развитие на социализма повече няма да има. Това ме утешаваше.

Но тогава, в психиатрията, аз бях оставен без всякаква надежда. Трябваше да вода борба. Но как точно бе неясно, както и с какви средства и в името на какво.

Полека-лека се ориентирах. Нас, такива като мен, ни вкарваха в една „експериментална невроза“, която лекува естествената, по същия мъчителен начин. Излизането от неврозата по думите на Блойлер е мъчително като ходенето по острието на бръснач. Тази инквизиция е по-лека за КДС, където не се износват следователи в борбата им с непобедени следствени. Тук кадесарите не полагат усилия, не се борят срещу морала, куража и жизнеността на подследствия, който поставя по-често следователите на колене.

Тук те си служеха с психолептици, психотропни вещества, психо-фармацевтици. Служеха си и със страшните електрошокове, най-префиненото инквизиционно средство.

Първото, което бе ясно е, че имам грандиозна задача: да изляза от тази борба неувреден, да издържа на психотропните средства, да се преборя с експерименталната невроза.

Моите знания по дълбинна психология и по психиатрия ми даваха известна насока. Да се противя на експеримента бе невъзможно, но може би бе възможно да се контролирам вътрешно.

Трябва да кажа, че при „експерименталната“ невроза има нещо утопично. И то е сменянето на „аза“ на пациента. Неговото аз трябва да бъде атакувано, атрофирано, омаломощено. Това „аз“ практически се представя като волята. Своята воля установява „своето“ съзнание.

Въпросът е като смачкат тази воля, ако това фармакологически е наистина възможно, може ли действително да се смени личностния тип. Аз смятам, че това е невъзможно. Може да бъде смазана волята, но това е един нов инвалид в живота. Един такъв човек ще бъде непълноценен и негоден дори за „средната служба“, която те биха му измислили.

Никога не съм вярвал на възможността за пълното посегателство над интимното.

Когато ми стана ясна обстановката, почнах да обмислям защитата си. Правилото гласи, че от неврозата се възстановяват развитите или пълноценните личности. Това налагаше да се съсредоточа върху себе си, върху това, което всеки човек носи като свое вътрешно богатство. То трябваше да се осъзнае и опази.

Всъщност ми се представяше един класически случай на психоматрия, на борба на духовете или на душите. Предстоеше ми един двубой на изпитание на моята ценностна система. Предстоеше ми съизмерение с психическите сили на врага и с неговия, да го наречем, „интелект“. Дълбоко антикомунист по дух, по идеи, антикомунист с цялото си същество, аз бях стимулиран от една такава перспектива. Конфронтацията с комунизма бе единственото, което и тогава, и сега, дава смисъл на живота ми. Това ме стимулираше.

Вече чувствах как под действието на техните психолептици се разводняваше волята ми. Тия позитивисти, тия селски гадняри, врагове на теорията за свободната воля, атакуваха точно през този кристал. Съществуването е акт на чистата воля — ако те могат да отслабят този напрегнат лост, то те са на път да проникнат в душата ти и да установят (може би) там техните „ценности“.

Волята в активната ѝ част (намерението, движението към целта, целеустремяването) е парирана от психотропните средства, но не може да бъде парирана в нейната пасивна страна — отвращението, отвратата. Това е неизкоренимо в човека. Разбира се, отвращението не е изследвано от психологията. Но този, който е влязъл на живот и смърт в бой, той може да я оцени. Отвратата е ирационалното неприемане, несъгласието на самата душа. Това не може да бъде изтръгнато. Това живее, докато живее човекът. Отвратата умира с човека.

Отвратата бе долният праг, дъното на света ми. Повален по гръб, с психика медикаментозно парирана, поставена в бездействие, аз лежах върху отвратата си като върху дюшека си — беше ми топло и удобно.

Спадането на волевата активност води до спадане на мозъчната активност. Представете си какво бе за мен това, за мен, който работех с чувство на щастие по 14 часа на ден, превеждах, пишех, четях, учех мъртви и модерни езици. То бе форма на изтезание, каквото бе обездвижването при инквизицията в КДС. Ако ви заставят една

седмица да не мислите, интересно какво бихте правили. Когато човек няма никаква дейност, той има активността на самата мисъл. Тук лежа, проснат в състояние на умствено затъпление.

Като играех бокс, два пъти бях свалян в нокдаун (играех спаринг на известен боксьор, който не всякога се овладяваше). Състоянието е същото. До десет трябва да си на крака и да си отново активен, да бъдеш отново на себе си и по възможност в блестяща форма.

Как мога да се изправа сега? Какво мога да направя аз в тази психомехания? Как да спася нервите си, интелекта си, душата си? Техният стремеж е да ме направят социално или политическо зомби, каквито са синовете и дъщерите на бивши партийни ръководители, да не казвам имена. Но аз какво мога да направя?

Нека най-напред очертая границите на своята личност. Какво съм аз?

Журналист, публицист или дори писател — това не спада към Аза (его), в терминологията на Юнг, това е по-скоро персоната (отново по Юнг). В това описание азът е една точка в кръга (център), а персоната е целият кръг, цялата му повърхност.

Човек трябва да потърси много по-същностни неща в себе си, отколкото това, което комунистите наричат „реализация“.

Интимната структура на човека е проста. Състои се от малко неща: детето и родителите, родната къща, една гумена топка или една шейна, едно поле, заснежено или в зелена трева. Човек трябва да се съсредоточи около това, за да остане, за да го има.

Аз нямах роден дом. Бях скитал с майка си от село на село и от град на град. Даваха ме за гледане при баба ми, при две мои лели, при кръстница. Аз се фиксирах върху тези спомени, които ми се струваха най-значими.

Ранното си детство минах в Бяла Черква. Там живях в дома на внука на сестрата на бачо Киро (сестра му бе още жива). От нейните, и от разказите на други, аз бях „видял“ върху полетата да минава четата към Дряновския манастир. Имаше живи свидетели. Свещеник Франгов печаташе в разни дребни печатници по Северна България своите мемоари, които подаряваше на майка ми с големи автографи, а тя ги четеше на нас: „Пушката ми“, „Спомени за бунтовната 1876 г.“.

Ето, в болницата това ми се струваше значимото, това бяха изворите на моята душа. Полетата и бунтът, пролетите и страданията

на невинните.

Но тук се сгъстяваха спомените около баба. Чувах я до мен да рецитира „Кървава кошуля“. Тази прастара наша поема тя знаеше наизуст и я рецитираше цяла на своя шопски диалект.

После над мен се свежда мама...

Ето, това съм аз, направен съм от тези прости неща. Това трябва да помня. Това не подлежи на разлагане, действието на психолептиците спира дотук. То трябва да спре някъде, защото разлагането на всяка психическа структура е абсурд. Не е възможно връщането към една „табула раза“.

Така че аз тръгнах в спомените си. За ръка с баба аз вървах към манастира в дъното на пътя. И високо над житата минаваше Пресветата Богородица, майка наша.

Бяха ми разрешили да взема със себе си някои английски поети. В живота ми най-голямо значение, над всички тези писатели и поети, е имал Уърдсуърд. В неговите големи автобиографични поеми откривах себе си — това, което бях като дете. Себе си, интелектуализиран. Това бе една екстраполяция на самия мен. Един сигурен символ на душата ми — поетът, който обичах.

Психомахията е в известен смисъл борба на човешката интимност срещу вулгарността на света, срещу вулгарното в света.

Съсредоточих се върху всичко това.

Поддавах се на невротизацията, но как да кажа — контролирах този процес, не позволявах той да се развихри.

Пред тях демонстрирах по-дълбоки степени на невроза, отколкото бе всъщност. Те ме наблюдаваха изпитателно...

Тогава почнаха електрошоковете. Вечер двама санитарни ме откарваха някъде, не можех да определя къде (виждаше се Витоша), пред един заден вход. Хващаха ме и ме извеждаха веднага от линейката. По тесни стълби до първия етаж. Там в една стаичка е проклетият уред. Когато електрическата искра мине през мозъка ти, вселената се разрушава. Това е истинска смърт. Истинско изживяване на смъртта. И възстановяването на съзнанието е като раждане на ново съзнание.

Мъчението с шоковете е невероятно. Седял съм двадесет денонощия без сън: не се равняват на един електрошок. Шокове ми направиха повече от петнадесет.

Аз ставах все по-безволев и все по-покорен. Схващах, че искат това. Но в мен дълбоко лежеше и ме бранеше отвратата, отвратата на живота от трупа, на човека от змията или от скорпиона.

В това състояние дойде да ме види мама. Тя вече беше зле. Едвам дойде до психиатрията. Това бе най-тъжната ни среща — нито дори свиждането в концлагера бе така тъжно. Тя знаеше вече всичко за комунизма, бе придобила пълното познание.

Опитах ли се да я ободря? Страхувам се, че не. Бях прекалено равнодушен поради ларгактила. Но нейде вътре, дълбоко в мен, бодро пееше една птица — птицата на съществуването.

С мама се видяхме по-късно, когато се върнах. Тя ме посрещна в Панчарево радостна, както ме бе посрещнала на връщане от лагера.

В болницата не се възправих срещу тях. Това бе невъзможно, пък и опасно. Те не трябваше да подозират наличието на воля в мен. Комунистите са непобедимо глупави, така че е възможно да бъдат измамени. Още повече че са прекалено самоуверени.

Мисля, че с родени престъпници това е позволено. Още повече в защита на такава ценност — съществуването.

Аз се отпуснах, невротизирах се и сам регистрирах степента на невротизацията.

Шоковете имат интересни последици — те отслабват паметта. За теб съществен става мигът, в който живееш. Останалото е неясно, съществува като нещо допустимо, като една възможност.

Паметта обаче е азът.

При реалните заболявания, непричинени „експериментално“, това има оздравителен ефект. Миналото, неврогенните ситуации, отстъпват на втори план. Но при експерименталните неврози това е борба срещу аза на пациента, който „аз“ е съкровище от спомени.

Засяга се и паметта въобще. Преди психиатрията заучавах двеста стиха от едно четене. След шоковете тази памет рухна, както рухва сграда, на която са подкопали основите.

Схващах, че психиатрите, които се занимаваха с мен, почнаха да се отегчават от моя случай. Бях най-покорния пациент, бях истинско социално зомби. Те не можеха да отидат по-нататък и сега ме държаха вече само на ларгактил, без шокове и без психо-фармацевтици.

Бях победил. Бях целият в рани, бях почти труп, но бях победил. Защото въпреки смущенията, въпреки мъглите, които психотропните средства създаваха в мозъка ми, нейде дълбоко там грееше искрата на здравето съзнание. Понякога се усмихвах. Не бях чак Томазо Кампанела, но нещо все пак бях сторил — бях се справил.

Посети ги една строга инспекция. По това време имало повече болнични, отколкото отчисления. Почнаха да режат болничните. Моят случай направо ги вбеси. С „неустановена“ диагноза толкова дълго? Седем месеца? Веднага да бъде изписан! Те идваха с пълномощия от ЦК и вероятно кадесарите не успяха навреме да се разберат с тях. Буквално бях изгонен.

Психомахията ми остави един спомен, придобих още един опит. Сега аз знаех до дъно на какво са способни комунистите и знаех, че и този път се бях измъкнал от смъртната хватка. До нов случай, до нов повод: нали бях в ръцете им?!

Все пак победителят бях аз. Отново духът бе надвил на насието. Отново бях преодолял смъртните препятствия, които тия овчари бяха поставили между мен и живота, както са поставяли някога капани за дивите вълци. Те бяха овчари и не можеха да отидат подалече от капана. Но аз бях човекът и се бях измъкнал от вълчия трап, който е съдба и орис, но само за вълка.

КОНЦЛАГЕРЪТ И ПСИХИАТРИЯТА КАТО ВЪЗПИТАТЕЛИ

В концлагера влязох неподготвен — нямах и понятие от сталинизма. В психиатрията влязох също неподготвен. Там трябваше да си създам понятие за хрущовите „реформи“. И трябваше да правя сравнения.

„Неподготвен“ не е точната дума. Преди лагера аз познавах Андре Жид и Корадо Алваро, и „Животинската ферма“ на Оруел. Но това се оказа толкова недостатъчно!

Преди психиатрията аз също така имах известна подготовка. Психологията бе наука, която моето поколение и среда страстно изучаваха. Имах всички актуални за времето си автори: от Тичинър до Уилям Джеймс.

Фройдизмът (и особено Адлер с неговата „Частна психология“ и „Невротичен темперамент“) игра особена роля в юношеството ми и в младостта ми. Бергсон, Фройд, Джентиле, Кроче. Това бяха четириизмерни светове, в които се губеше нашият дух в ония времена далече преди мръсленизма.

С преводача на Фройд, проф. Чолаков, бяхме добри приятели и дълго се ровех в неговата огромна библиотека на ул. „Иван Вазов“ (или може би „Славянска“?). Той ми подари известния сборник на Принцхорн „Кризата на психоанализата“. Чолаков бе от тия, които вечно се колебаеха да приемат Фройд.

Бях добре запознат с учението за неврозите и когато ситният професор от отделението в Медицинската академия почна да ме кандърдисва да постъпя на лечение в психиатрия, аз се изсмях. Можех много добре да наблюдавам себе си — тревожни признаци нямаше.

Но аз не подозирах какво се крие зад неговите „кандърми“.

Когато излязох от инфарктното отделение след шест дни престой, започна да ме обработва Боян Г., сега покойник. В Боян никога не съм се съмнявал. Той сам бе невротик и лесен за обработка. Освен това го бяха убедили.

Наистина мнозина ме взеха за психически болен. В ония години отново „тържествуваше“ правдата, преди „обидена“ и „обругана“. Либералите комунисти дуеха бузи — почваше новата ера на истинския комунизъм.

В тази ера на „тържество“ на правдата, на истината, ерата на Здравко Петров и на Тончо Жечев, аз отказах да бъда реабилитиран. Просто отказах. Искат да ме вкарат в победилата партия, в партията на победилата истина, искат да ме правят дипломат, да ме правят човек, а аз отказвам. Боян Г. бе направо загрижен за мен.

— Помисли си, какво ти струва толкова — чупеше той ръце. — Само един преглед, какво толкова.

Боян бе приятелски неотстъпчив.

Така се оказах в ръцете им.

Не е възможен протест. Да заявиш, че не си болен, значи направо да потвърдиш диагнозата. Няма институции, към които да се обърнеш. Нито към съда (който и без това е само едно отделение на КДС!).

Излишна е и организацията за борба. Тук те имат психотропните средства, които създават тия психически състояния, които са им нужни.

Тук, както ми посочи и професор Шипковенски при своите посещения, е важно да излезеш по-бързо. След всяка тяхна операция по медикаментозен път въпросът е по-бързо да възстановиш самосъзнанието. Основното е да не се скъса нишката на паметта. Трябва да помниш добре кой си — не като личностна идентификация, а като вътрешно същество. Трябва да съхраниш типа на мислене, който ти е свойствен. В този тип на мислене си ти! И оставайки верен на него, оставаш себе си.

Тук чрез психотропните средства ти сменят ценностите. Нищо няма значение, освен пола! Близки и приятели, съмишленици и съидейници, това са предразсъдъци! Новият „освободен човек“, който живее в тебе благодарение на психо-фармацевтиците, предпочита авантюрата. Какво значение, че някога е отдавал такава дан на „културата“? Нима в книгите е животът? Примум вивере, деинде филозофаре^[1].

В теб неочаквано се пробуждат бонвиванът и вивьорът. Ти не си ги живял никога. Ти си ги гледал с презрение на улиците на стара София. Сега внезапно се отъждествяваш с тях.

Тези промени стават с болка. Ти си в експериментална невроза (има и експериментална шизофрения) и всички тия видения на бонвивана са болезнени.

След месец натиск бях почнал да се невротизирам. Внимателно наблюдавах този процес. Както при бокса някога приемах удари, за да отгада стратегията на партньора, така се поддавах на ударите и внушенията, очаквайки следващата, може би решителна крачка.

Началото е много просто. В психиатрията лягаме да спим в 6 часа следобед. През лятото това е ден. Ставаме в 5 часа сутринта. Това са единадесет часа. Толкова време се спи само с опиати.

Опиумният сън е отвратителен, никога няма пълно заспиване — това е вид тежка просъница. И при събуждането цял ден състоянието е на ужасен махмурлук.

Така е поставена рамката за посегателство върху психиката. Ти живееш с отврата от живота, от съществуването. Тогава те почват с психолептици, които ти създават състояние на пълно равнодушие. Съзнаваш всичко: собственото си положение и безизходицата и близостта на самата смърт. Но нищо от това не те тревожи.

Вкъщи страдат поради твоето отсъствие. Какво значение има това? Майка ти се безпокои дали ще се върнеш? И да не се върнеш, все тая!

Ти си извисен над себе си, подаваш се по някакъв начин високо над собствената си глава.

В това „извисяване“ те посещават хората на КДС, които искат да подпишеш и за това са те вкарали тук. Но може би аз съм се бил издигнал и над такава „дреболия“ като подписването на една декларация. И те трябваше да ме приземяват.

Тогава дойдоха електрошоковете.

Електрошоковете са равни на разстрел, от който те възкресяват. По време на шока всичко се разрушава. Небесата се сгромолясват и твоето съзнание изчезва в нищото. И нищото се установява в съзнанието.

После много трудно в съзнанието се образува „нещо“. След третия шок вече редовно забелязвах и регистрирах възкресението на „аза“. Защото преди това е тъмно като в Метаморфозите на Овидий или в първите два реда на Библията. Ти си нещо друго, което е

живеещо. Връща се възприятието на собственото ти дишане. И от изчезналия мрак се явява една искрица: „Аз“!

Това разстрелване и възкресение чрез шока са невероятно болезнени. Минаването в небитието — това е едно мъчение. Болните, тези, които имат нужда от шокове (тази терапия сега май е отречена!), плачат със сълзи, умоляват лекарите и санитарите, борят се понякога хищно със зъби. Но аз зная, че трябва да понеса тези удари, за да се разкрие противникът.

Това „аз знам“ нищо не означава. Отново смъртта, хищна и тържествуваща като върху старите гравюри. Отново „данс макабр“^[2] — танцуващата между антиподите на електрическия уред смърт.

Това трябва да се издържи и надживее. Това трябва да се надживее. Ако се стигне дотам да трябва да влизам в тяхната партия ще бъде може би по-добре да се самоубия.

Десет години по-късно, когато вече имах дете, когато не можех да го жертвам, когато чрез Иван Йорданов ме заплашиха отново с психиатрия^[3], аз отстъпих. Отстъпих, но вече се чувстваше, че цялата мръсна престъпна сграда се люлее от вълненията на живота.

Така се адаптирах към психиатрията.

Удивителен свят! Тук психиката не е нещо тъмно, скрито, вътрешно. Тук психиката е като че разположена върху кожата. Ясни са скритите мотиви, тайните се четат по изражението на лицето и на очите.

Психиката тук е двуизмерна като модерна картина. Няма помен от трето измерение, от дълбочина.

Пред теб налице е плоският човек. Би могъл да го обърнеш като картина или като монета. Но и тук се повтаря играта на историята и на мита. Обърнеш ли го върху неговия гръб, в неговата „тора“, ти виждаш неясен и нечетлив символ на човешкото. Тук са границите на психологията и на психиатрията.

Адаптирах се към тоя свят.

Какви са разликите с инквизициите?

Полицейската инквизиция е проста. Слагат ти ръцете зад гърба и ги хващат здраво в белезници. След два часа болката е непредставима. Ти си в тебеширения кръг под лампата. Пази те един лумпен — милиционер, който през цялото време свири. „Продават се, мамо...“ (това може да те подлуди)

Това трае десет денонощия, да речем. Ти можеш да се удивляваш на собствения си организъм и да се смееш в лицето на психологията — според нея при седем дни без сън настъпва смъртта. (Левчо издържа, мисля, петдесет.)

В единичката ти си физически усамотен. Няма разговори, няма споделяне — ти си изхвърлен от човечеството.

Концлагерът е една по-ниска степен на инквизиция. Подследственият мечтае да свърши следствието, да се озове в концлагера.

Там всеки ден умира по един. Латин бе гробар на Белене. Той ги заравяше без сандъци в една мръсна рогозка, разказвал ми е, когато след освобождението си дойде да ме види в Панчарево.

Все пак в концлагера има героични души, които можеш да съзерцаваш, ако сам си слаб. В концлагера си низвергнат, поставен в услуга на случая.

В концлагера си спомняш старата приказка: юнакът и Долната земя. Предрекла му вещицата: ако паднеш на белия овен, той ще те изнесе на Горната земя. Ако паднеш на черния овен, че те изнесе на Долната. От случая зависи ще останеш ли жив или мъртъв. Но ето, ти си вече на Долната земя, ти се скиташ между бараките, които напомнят на архаичното гробище от приказката. Ти ще излезеш оттук само ако храниш гарвана с месо, отрязано от твоите крака. Такъв е пътят!

Лагерът е бавно гаснене и тлеене, озарявано от жестоки убийства, от подвизи на садизма. Преди да те убият, ти дават едно огледало: „Виж, да се запомниш!“. Ще се познаеш ли отвъд, ако там има огледало, или като се оглеждаш в Лета, преди да си преминал отвъд?

В лагера блести убийствено слънцето на садистите.

В лагера аз си припомних всички книги на утопичния социализъм: „Градът на слънцето“, „Утопия“, бях ги чел на латински в Университетската библиотека. Мога да заявя, че концлагерите са предречени още там. Знаменитите идеалисти, Метафизикусът от „Града на слънцето“ и Рафаил Хитлодей от „Утопия“, познават организираната от държавата репресия, познават единствеността на държавно изразеното мнение. В лагерите, приведен на тези спомени, аз знаех, че лагерите са дълго никнали в социалистическата „мисъл“, че

те са идеирани още от Томас Мор и Томазо Кампанела, двамата Томазовци.

Полицейската психиатрия е друго.

Обстановката е клинична в лошия смисъл на думата: обстановка на перманентното страдание. Ти си обездвижен. Пускат ви в една градинка от сто квадратни метра половин час на ден. А понякога намират предлог и да не ви пуснат.

Тук ти чуваш непрекъснато изповеди на страдащи хора. Прилича на древен град, в който бие чумата. Край теб се извиват в спазми, мъчени от душевни терзания. Ти физически виждаш душата, която стене и се извива. Ти виждаш, че наистина човек си има душа, че тази душа страда и повежда колебаещото се тяло по пътя на нейното страдание.

Тук инквизиторът е в бяла престилка. Той държи десетина кутийки с психотропни средства в джоба си.

Веднага искам да отхвърля подозренията срещу лекуващия ме лекар д-р Пеникова. Тя е добра и благородна жена. За нея казват, че като се върне вкъщи, плаче за своите болни. И аз го вярвам.

Но е толкова лесно в така наречените „гранични“ отделения. Модерният човек е вечно на ръба на неврозата. Вкъщи аз имам богата литература върху социология на неврозите — набавих си я наскоро от Париж. Знам в какво се състои работата. Темпът на промишлеността и на транспорта не могат да съвпадат с физиологичния „темп“ — амплитудите на вълненията и на реакциите у човека.

Освен това чисто заболяване, заболяване в чист вид, няма. Страданията се преливат едно в друго. А иначе нозологическите^[4] единици са според някои двадесет и пет. В тяхната комбинативност е сложността.

Лекарят казва: да го оставим под наблюдение, да видим. Но по време на това „наблюдение“ пациентът се невротизира, и това е неизбежно.

Те гадаят като на кафе. В болницата е един мой познат лекар, който печата от време на време разкази. Оттам се знаем. Той ме изтезава три дни с обстойни прегледи, издрасквания по корема и гърдите, с изследване на всички сетива. Виждам, че е в недоумение. Явно е, и той не знае защо съм тук. Но щом съм тук, трябва да мина определените процедури.

Това стига. Аз попивам неврозата около мен, както хартията попива разлятата върху ѝ вода. Това е слизане в дълбочина. Разбира се, че е интересно (въпреки страданията) и е достойно за наблюдение: ти виждаш анатомията на своята психика.

Но не навсякъде можеш да се контролираш. Идват моменти на вълнение, които не се озаряват вече от съзнанието. За тях ме предупреди Шипковенски. От тази дълбочина трябва да се измъкваш на повърхността. Помни себе си! Това е стон като от гръцките митове, стон на Персей, който се промъква да убие Медузата. Това е стон на Медузата, която те гледа с дългия си, изплезен език.

Помни себе си!

Това не е така просто. Трябва да имаш нещо веществено в ръце, един знак, който да те връща.

За мен това са английските поети: Кийтс и Шели, Уилям Блейк и Суинбърн. Но най-вече и преди всичко Уърдсуърт.

Господ да ми прости, но аз откривам себе си цял в неговата духовна автобиография. Юноша не слизах ли в мините в търсенето на кристални друзи и единични кристали? Не дълбаех ли с желязна лопатка за дълбоки корени в пръстта на Клокотница, докато стигна до някой връх на стрела — византийски или български (вече никой не можеше да определи!). Не събирах ли и не полирах ли ахати? Не събирах ли папрати, мъхове, хвощове на върха Аида? Не се ли спускахме с мама край езерото Сребърна и не се ли дивяхме на тамошните пеликани?

Имах природата в себе си. И затова — сигурно илюзорно — се виждах изцяло отразен във великите автобиографични поеми.

Аз ще умра, четейки Уърдсуърт.

Тези поети, поставени до възглавницата ми, са знакът за самия мен. Когато ги видя, излизайки от несъзнанието, в което ме е тласнала химията, аз си спомням за себе си. Връзката между тия книги и моето аз е еднозначна.

Тогава в душата ми бурно нахлуват спомени от нашия дом в Панчарево. Виждам мама да плете, Мури е в краката ѝ. Мури е добро куче. Баба му е вълчица от Виенската зоологическа градина. Мури не може да си обръща главата и се обръща, ако трябва, цял. С него съм спокоен. Ако се опитат да уплашат нощем мама (КДС са способни на всичко), той е там. Той не хапе — направо къса месо. Мури е в краката

на мама. Те двамата ме чакат. Мама знае, че аз и сега ще се измъкна от ръцете им. Тя има това доверие в мен, аз трябва да оправдая това доверие.

Затова колкото и да е могъща химията, нейде в основите на съществуването ми прави първото движение волята. Не трябва да се подчиня на химическия хедонизъм. Трябва да го допусна наистина, но не трябва да забравям, че са възможни и други възгледи за света. Тук почва мълчаливата, тиха борба: убиецът е с двуостър нож, нападнатия го захваща за ръката. Аз ще стискам месото му със зъби, докато проклетата ръка пусне ножа.

Комунистите се усъвършенствуват. Тия нещастни селски лумпени, извлекли се от партизанските си бърлоги, първоначално знаеха да поливат с бензин живите и да ги палят. После измислиха безсънието и изтощението. После убийството с огледало в ръка. Сега в техните ръце е богатата медикаментозна група и изгубили посоката на живота си лекари. Сега селските лумпени си служат със средствата на психологията и на психиатрията.

Нашето възпитание стана трикратно. Възпитание чрез инквизиционно следствие, чрез лагерите, чрез полицейската психиатрия. Сякаш сме три пъти облени в кръвта на медузата, която утре ще ни направи ненараними.

Можеше ли да се мине без всичко това? Сега, когато гледам през прозореца на психиатрията и виждам фасовете на улицата да греят големи като някогашните столовки (благодарение на психофармацевтика, който са ми дали), аз знам, че не можеше. Това е единственият начин да се сложи край на селския лумпениат, единственият начин да се отрече селската утопия на „пълно равенство“, в което селският лумпен, без да си мръдне пръста, ще бъде едновременно равен на Наполеон и на Пастър.

Лагерите и психиатриите са нашите предимства. Никой след нас няма да има нашия опит. Ние проникваме на дълбочина в обществените структури, през кристалните решетки на обществото. Ако се завърнем от това слизане, вече ще бъдем завинаги в чиста светлина.

[1] Трябва първо да се живее, сетне да се философства (дат. сентенция). ↑

[2] Зловещ танц (фр.). ↑

[3] По това време, 1968 г., Вл. Свинтила е редактор в БТА, все още безпартиен. Йорданов го изнудва да стане член на БКП през 1969 г. ↑

[4] Нозология — учение за болестите (от гр. nosos — болест + logos — учение, реч, наука). ↑

НЕСЪГЛАСИЕТО

За хората в психиатрията не мога да пиша. Не можете да кажете за някого: „ние двамата бяхме заедно обявени за луди“. Другият може да не се съгласи. За някого пребиваването в психиатрия — макар насилствено — е позорно обстоятелство. Нямам право да разкривам чужди тайни.

Така че ще говоря само за един човек, който не беше болен. Това е Петър Мирчев, земеделец николапетковист. Той е тук по собствено желание. И причините са следните.

Ние сме в период на ново вилнеене на КДС. Като се успокоиха след така наречените априлски промени, комунистите отново дадоха заден ход — назад към сталинизма, към идеологическата чистота и всички останали комунистически помии! И отново почнаха гоненията.

Сега гоненията бяха зли, сега почваше Ловеч, сега в Ножарево убиваха за два-три дни. В Ловеч Сашо Сладура, според слуха, е пронизан на двадесет и седем места с щикове след неговото самоубийство.

Комунистическите кучета шетаха и душеха, вдъхновени и закриляни от писателите, ивайлопетровци, георгиджагаровци, тончожечевци, здравкопетровци, христорадевци, които крещяха за либерализация и демокрация, прикривайки с кресливи „писателски“ гласове стенанията от инквизициите.

Петър Мирчев се беше почувствал отново застрашен. И тъй като николапетковистите имаха многобройни приятели навсякъде — докато ние, интелегентите, бяхме социално самотни, — той бе намерил връзка да влезе точно в тази психиатрия, където и КДС пращаше „пациенти“.

На него просто му нямаше нищо. Но навън шетаха, слухтяха, търсеха го. Когато научаваха, че е „на сигурно“, тлъсти усмивки цъфваха на тъпите им лица.

Вътре обаче Петър Мирчев бе защитен от своите приятели. Той лежеше, както на мен ми се струваше, блажено на леглото — бе и

физически изтощен.

Помнех го от университета, където се подвизаваше като земсист. Видяхме се в Богданов дол, но не успяхме да станем приятели. В лагера аз бях дошъл като ремсист, което ми осигуряваше изолация.

Сега ми бе приятно да видя все пак познато лице.

Естествено, и на него не можех да се доверя, нито той на мен. Доверяването бе винаги гибелно — това го знаеше всеки от нас. Още повече Петър Мирчев.

Бяха го изключили от университета и го бяха пратили на лагер. Седем дълги години бе стоял по лагерите, в Богданов дол и в Белене. Това не го бе сломило.

Признавам, че никога не бих издържал това, което издържа той.

Петър Мирчев понасяше напълно спокойно всичко. Не му действаха нито оплакванията, нито мрачните лица. Той четеше дебели романи, издания на Смрикаров и Славчо Атанасов, ядеше си спокойно болничната храна и даже не се спираше да погледа на улицата, което правехме всички.

Веднъж, като бяхме седнали на неговото легло — бях му отишъл „на гости“ през две стаи, — той ми каза:

— В основата на всичко е несъгласието ми. Не мога да ти го обясня. Не се чувствам „враг“, както ме определят те и нито дори „противник“. Просто не съм съгласен с нищо от това, което комунистите вършат и смятат да извършват. И мойто несъгласие им стига, за да ме преследват. И знаеш ли, не мога да ти обясня мойто несъгласие. Защо е така?

Този въпрос остана в мен. Какво, собствено, е несъгласието? Неподчинението, протестът, бунтът, са ясни, противоречието и отказът — също. Как стои между всички тях категорията или понятието несъгласие? Въпросът бе важен, защото и аз бях от несъгласните.

Несъгласието изглежда е простото неприемане на нещата, не дори недоволството от тяхното състояние. Просто не съм съгласен нещата да станат така и ако те стават, то нека станат без мене.

Тук няма бунт, няма призив към действие, няма вик към неподчинение. В несъгласието човекът е самотен, то е строго лична изповед — то е чисто действие на личността.

Несъгласните не се обединяват в политически организации, не се въоръжават, не се съпротивляват. Те са просто несъгласни. Ако и

принудени да действат по определен начин, те съобщават, че го правят по принуда и поради липса на избор. Но несъгласните не са никога активната част на обществото. Тогава защо така упорито са преследвани?

Ще кажа защо. Защото не са вътрешно капитулирали, защото не искат нов свят, където хората се изравняват като бобени зърна, където владее безличието, сивата маса, човекът в неговия смачкан вид и където над всичко това триумфират селските гащници, политически комисари или „писатели“ и „интелигенти“, „учени“ и шашмаджии, които разчистват всяко по-едро зърно, всеки, който с нещо ги надвишава.

В името на светлото комунистическо бъдеще не може да има по-голям политик от Тодор Живков, по-голям литературен критик от Здравко Петров и Тончо Жечев, по-голям математик от Сендов, по-значителен медик от как се казваше (но няма да помня имената на всички комунисти и селски хитреци), по-голям художник от Светлин Русев.

Тази проповед почва от вестниците и свършва в килиите на КДС. Тя е въздухът, който дишаме, тя е етерът, в който живеем. И въпреки това има хора, които казват просто: „Не съм съгласен“. Тогава се протяга дългата ръка на меверетата.

Несъгласният е съгласен да ходи в концлагер. Несъгласният е съгласен да му късат месото. Несъгласният е съгласен селяндурските гащници да играят юдино хоро над трупа му. Несъгласният е съгласен да гние тук в психиатрията, да го убиват десетки пъти с електрошоковете. Съгласен е с всичко това, за да остане несъгласен!

Просто удивително е каква устойчива структура е личността. Но трябва да минете през инквизиция, през концлагери и затвори и през полицейски психиатрии, за да разберете това.

Иначе? О, иначе проблемът е лесен. Някогашният славен социолог на Франция Дюркейм пишеше, че индивидът е така дълбоко пронизан с общественост, та е дори излишно да се говори за индивид. Неговият съмишленик Халбвакс бе стигнал до пълния детерминизъм, според който човекът е треска в пороя на икономическите стихии и няма свободата на волята дори да съхрани живота си.

Въобще френската социология е пълна с такива глупости, които идват било от марксизма, било от позитивизма.

А тук сме възправени пред чудото, което сме самите ние.

Искам да бъде съгласен! Това трябва да е ясно. Искам да се върна в тишината на Панчарево, до люляковата гора. Искам да сляза сутрин рано в гората и да набера една кошница масловки. Искам да застана на дворната ограда и да гледам мама, която храни кокошките или да видя човека, който оре с два коня. Заради това съм съгласен да бъде съгласен. Но защо това е невъзможно?

Комунистите реализират всеки ден невъзможното. Лъжата е насъщният им хляб. Залесяват пустините, отглеждат портокали в траншейна система някъде към полярния кръг, гледат пчели там, където няма цветя (пчелите оплождат мъхове и лишеи?), карат жените да раждат „безболезнено“, осигуряват сто и двадесет години среден живот (съответният академик Богомолец препоръчва за това по една лъжичка сода бикарбонат дневно!), лекуват чрез опиумен сън стомашните язви и са навсякъде чародейци, творци на една нова природа и на един нов човек. Тогава какво представлява за тях, за тия селски гащници, за тия немити мужици човешкото аз.

Всичко отстъпва пред злата им воля, само не човешкото его, вътрешното аз — личността.

Казвали са им да презират индивидуализма, казвали са им да презират интелекта, казвали са им, че масовият идиотизъм на селските пунгаши е достатъчно оръжие в „революцията“.

И те наистина са разгромили всяка противна политическа организация (не без мръсното съгласие на така наречените „съюзници“, всъщност една клика в политиката на Запада), те са унищожили и изтрили всичко: частна собственост, индивидуален мир, семейството, интимността, смисъла да се живее. Срещу им е останал само един полугол човек, тръпнещ в спазмите на поредната садистична операция, когото те ей сега ще поставят за електрически шок, за да познае той за пореден път вкуса на умирането, на смъртта, и този човек, беззащитен, жалък, един физиологически парцал, този човек е несъгласен! Убиваха ги, захвърляха труповете им на червените прасета и отново имаше несъгласни. Съгласен да го ядат прасетата, несъгласен да приеме светлото бъдеще на комунизма!

Явно, че и социолози, и психолози са сбъркали нещо. Някъде в дъното на човешкото същество съзнание и физиология, телесност и психика ни се струват органично свързани, неща, тъждествени едно на

друго. Не е възможно да убиеш съзнанието. За това трябва да убиеш и човека.

Те бяха пред нас със запретнати ръкави, с ръце до лактите в кръв — инженерите на човешката душа. Те бяха жалки джелати, не по-различни от тия, които знаем от масовите турски кланета. Като тях те опитваха остротата на ножовете си, режейки с тях косми от косите си. Като тях те бяха превърнали убийството в промишленост — единствената промишленост, която комунистите са развили успешно.

На тях им предстоеше да преодолеят човешкото. Бяха преодолели историята, преодоляваха природата, оставаше да преодолеят човека. Да сведат човека само до едната му страна — телесността. Но телесността умираше при това „отделяне“.

Бих могъл да обоснова тези си бележки с доктрината на Карл Густав Юнг за тъждественост на психическото и физиологичното (две страни на една монета) или по-скоро за това, че корените на едното са в другото. Но тук е по-важен нашият собствен опит, добитото от нас познание в страданието на комунистическите експерименти.

Комунистите стигаха тази последна преграда — несъгласието, което е упорство едновременно на душата и на измъченото тяло. Тук се разбиваха техните усилия. И тук за първи път — ние чувствахме това — у комунистите започваше една умора, която се превърна в дестабилизация на комунистическото „общество“. Никой не би вдигнал масите на въоръжена борба. Западът им предоставяше щедри заеми, ноу-хау, апаратура дори за нашите изтезания. Социалдемократите им даваха съвети, демократите искаха малки смекчения в режима — да спазват собствените си закони и конституция. Но несъгласието на човека ги свалеше на колене. Още тогава, когато те ни се зъбеха и изваждаха мръсните си комунистически нокти, те бяха уморени. Тяхната утопия ги беше отвела твърде далече — война с всичко човешко.

В болницата разсъждавах върху несъгласието, този чудесен психически феномен, пред който комунистите бяха безсилни. Несъгласието е преди всичко икономия на психическа енергия, на патос, на думи, състои се в едно-единствено слово: „Не“! Това „не“ е дъното.

Но после от несъгласието тръгва една ескалация: неприемането, отказът, отрицанието. Несъгласието неминуемо ни отвежда към

борбата.

Тук, в психиатрията, неколцината политически „болни“ сме свели борбата си до простото несъгласие. „Свели сме“ не е точната дума. Ние сме телесно това несъгласие. Не можем да приемем комунизма, както не можем да отречем собственото си съществуване — ние сме. И щом сме, не сме съгласни.

Терапията е такава: едните те пълнят с психотропни средства, а другите идват на „приятелски разговор“, дори в дните за посещение — като „стари познати“. Едните не знаят нищо за другите. Лекарите не са отговорни за това, че някакви лица идват да търсят болни — нали за това са часовете за посещение! Наистина, понякога разговорите стават в един от кабинетите, освободен за целта. Но лекарите „не знаят“ за това.

Господи, как бих искал да се съглася, да се върна у дома да видя преуморената си и умираща майка. Но съгласието е също така разклонено: от съгласието почва одобрението, след това — сътрудничество и после най-черни дела. И тогава човек се брани: „Не виждате ли, че съм болен. Да изляза, пък ще видим!“. Човек плахо се стреми да отложи. На това той получава категоричен отговор: „Нищо ти няма. Нас ли ще ни будалкаш. Нали знаем, че ние те вкарахме тук. Може да си малко поразтърсен, но в две седмици отпуска ще ти мине“. Това ме крепи и мен, че ще се измъкна и в късо време ще се възстановя от тяхната „терапия“.

Ето какво ни струва нашето несъгласие. Но пък има едно удовлетворение в това да бъдеш себе си.

Сега аз знам, че докато не съм съгласен, аз съм психически здрав, имам своята идентичност, спасен съм от шизофрениите: болестните и политическите.

Седнал до прозореца, моето любимо място, аз си спомням зараждането на своето несъгласие. Спомням си всекидневния поток от комуняги вкъщи, които ядяха храната ни. Спомням си всекидневния поток, които взаимно се агитираха, спомням си потока комунисти, които носеха легално излезли вестници и нелегални позиви, които носеха фантастични новини от така наречения Съветски съюз. Как там давали вече не по два, а по три костюма годишно безплатно. И как сега щели да строят дворец на съветите, огромна статуя на Ленин. В издигнатия малък пръст на ръката му ще има „свещателна зала“.

Бях момче, този проект ме отврати, но не казах никому. Имах първото си естетическо възпитание в рисуването (рисувах цветя и езера!) и в събирането на кристали и на цветя за хербариума ми.

Хербариумът е съвсем особена атмосфера. Растенията придобиват сребристокафяви оттенъци, ярките цветове угасват, гамата се стеснява. Но и стеснена, тя е дълбоко разнообразна в детайлите и в преходите.

Хербариумът има една особена приятна миризма — ухание на природата. Човек милва тия лишеи, тия мъхове, събирани често по отвесни скали. Привежда се над тия хвоцове, над тия салепи в зимните часове, когато навън тържествува белотата.

Те ми казваха: „Нито бог, нито природа!“. Четях Спиноза, Русо и Ернст Хекел, както и те. Но не бях съгласен с тяхното четене, с тяхното разбиране. Ето как далече в момчешкия живот, в скитането по скалите и горите в мен — независимо от мен самия — се бе родило несъгласието.

По-късно то стана осъзнато. Мой приятел ми предостави целия Спиноза на латински. В латински ние бяхме едва на Цицерон. Но любовта какво не може. В ръката с френски превод си помагах, за да чета латинския оригинал. И как различно звучеше Спиноза — нищо общо със Спиноза на комунистите. Несъгласието странно оцветяваше нещата.

И тук, в лудницата, натъпкан с психотропни, аз побеждавах фармакологията и се връщах към себе си. И бях доволен от това, че не съм съгласен. Наистина не е приятно, наистина старата ми майка страда без мене. Но колко по-жестоко тя би страдала да би ме видяла нещастен, вайкащ се, отстъпил от себе си, предал се на враговете си.

— Но защо не сте съгласен с Хрущов — попита ме внезапно един лекар, който ме бе извикал в кабинета си за преглед.

Какво го интересува безпристрастният лекар моето политическо убеждение?

— Ще Ви кажа само на Вас — рекох. — Защото е по-лош мръсник от сталинистите, защото е дошъл да ги спасява, да спасява неспасяемото.

Психиатърът замълча за малко.

— И вие не сте съгласен?

Казах от цялото си сърце и душа:

— Точно това. Не съм съгласен.

Тази реплика, казана гласно, явно ме укрепя. Моето несъгласие бе почнало без собствената ми воля или собственото ми съзнание. То протичаше през мен, както антропогенезата или филогенезата протичат през отделния индивид или екземпляр. Моето несъгласие бе външно и може би универсално начало. Доколкото бях създаден и съгласен да живея в хармония с природата, хората, вчера с минералите, днес с люляковата гора със славеите, аз не можех да бъда съгласен със смъртта на всичко това — ще рече с комунизма.

ВРАТА В ДЪНОТО НА МРАКА

Положението в полицейската психиатрия е изключително — няма да намерите аналогични ситуации в живота. Поради това целият житейски опит на човека е неупотребим тук. Нищо не те ползва от страдания, преживявания, от чуто и видно. Това е свят, затворен в себе си, чиито закони се узнават бавно и с цената на големи страдания. В тези страдания — докато се ориентираш — ти си загубен. Докато се огледаш и ослушаш, психиатрите кадесари са те превърнали в зомби.

Тук няма обжалване, няма освидетелстване, няма никакво привличане на трети лица. Обществеността гледа или с ужас, или със смях на психиатриите. Още повече пък социалистическата „общественост“ — нещастни жалки чиновници, чиято кръв е предварително смръзната и които са съгласни на всички жалки компромиси за сто и петдесет лева заплата.

В полицейската психиатрия най-добре долавяш веселието на властта, неограничението на произвола. Тук най-добре схващаш мръсния компромис на западните демокрации със сталинизма. Всичко, което сталинистите (сега хрущчовистите) правят, е със знанието и закрилата на страните от Антантата. Не аз, а тия хора са психопати. В отмъщението си над Централните сили, над силите на Оста, тия нямат нито мярка, нито граница. Тяхното отмъщение стига до ядрено ниво и унищожава собствените им симпатизанти. Ние нямаме никакво участие нито в бомбардировките на Южна Англия, нито в създаването на Аушвиц. Но ние трябва да плащаме за тях. Най-накрая самите поляци трябва да плащат — а не бяха ли те сред жертвите на войната?

Няма логика, няма правила на поведение. Антантата е развързала ръцете на болшевизма за самоунищожението, което ѝ е нужно. Животът в Централна Европа и на Балканите трябва да бъде основно разстроен, за да не възникне никога старата политическа коалиция.

Те не могат да не знаят унищожението тука. Те имат Артур Кьостлер и Джордж Оруел, които само са достатъчни. Антикомунистическата преса е изнесла потресаващи подробности за

избиванията. Това никога не стига до ушите на политиците. Те се ръкуват усмихнати с престъпниците и се притичват навреме с щедри заеми, които комунистите употребяват отново в покупка на оръжие.

Ако щете, смешно е отделният човек, журналистът, писателят, интелектуалецът, да плащат за чужди исторически вини. Всичко прилича на Вавилонския плен, когато дребните и малките са повлечени да плащат поражението на големите и силните. Ние сме като юдеите, лишени от своите стада и имоти, роби и аргати на вавилоняните, изпълнили вавилонските дворове и полета с арамейската гълчавица.

Казвам „ние“, защото аз не съм сам тука, доведен по такива едни „причини“. С мен са още неколцина, чиито имена няма да спомена. Един от тях е подписал за сътрудничество, но не е изпълнил подписаното. И няма да го изпълни. Затова го изтезават.

При този човек — не мога да назова и професията му, за да не бъде идентифициран — е просто видно трупането на негативен исторически опит.

Неговата баба е била дете, случайно останало живо след клането в Батак. Отгледан от баба си, той е слушал десетки пъти, отново и отново, историята на Баташкото клане. Той носи тези ужаси пресни в душата си — вижда как майките с пръсти копаят земята, да направят кладенче за децата си. (Това кладенче ревниво се пази — аз съм го виждал!).

Неговият баща е бил винаги мрачен човек (помни Батак!). Неговата майка също — поради спомените на мъжа си. В това семейство Батак е живял винаги — вечно се издигал ятагана, вечно са гърмели пушките и е бил вечен писъкът на децата.

Точно този човек е отново обект на отмъщението на историята. Той няма друга реакция, освен сълзите. Сякаш герой от „Нещастна фамилия“, той не знае друго в живота, освен вкуса на насилието и на смъртта. Него буквално го съсипаха с електрошокове.

Ето, това е жалкото ни състояние. Инквизиторите ни са прикривани, имат своите покровители — за да не се повтори никога Дойранската епопея по тези земи. Ние сме наказвани за незнайните офицери от завоя на река Черна. Ние сме изтезавани от хора, които не са били никога психически добре, тъй като комунизмът е само едната масова налудност. Налудността на селските и градски лумпени, които

са излезли от всеки обществен контрол. Налудността на всичко садистко, престъпно, на цялата гнусна утайка, която войната изкара от дъното на повърхността.

В последна сметка целта е тук да не останат хора, годни за целенасочено историческо действие от какъвто и да било характер, да бъде сринат напълно гражданският живот, да се постигне пълната аморфност на населението. Това е руският метод на управление. Но той е в съзвучие с целите на различни политически среди на Запад. И в последна сметка позитивизмът не търпи усложнените структури на обществото. Това също играе своята роля.

Тази малка страна имаше интелигенция на различни нива. Селските учители, които носеха все още идеологията на просвещението. Селските интелигенти, които създадоха кооперативното движение и популярните банки, кредитните кооперации и кооперативните изби и които измъкнаха селото от първичното му състояние. Народниците агрономи и ветеринари, които високо издигнаха продуктивността и спасиха древните местни породи.

И над това — писателите и художниците, учените и изследователите, които се бореха за международно признание.

Не е ли голяма претенцията на този малък народ? Какъв е начинът да бъде върнат към „реалността“? Той е прост: унищожението на обществения интелект, ще рече на интелектуалните прослойки.

Не говоря празни приказки. Малко преди да ме пипнат в психиатрията, имах среща с един византолог от Синсинати.

— Кажете, как е възможно това? Видях библиографията на професор Дуйчев — повече от триста публикации. Това е равно на цялата американска византология за последно време.

Трепани и мъчени, ние продължаваме нашата културна програма. Затова се явяваха — като необходимост — лагерите и полицейските психиатрии.

Съзнавах всичко това. Не се настройвах англо- или франкофобски, защото можех да разгранича интелигенция от политици. Само ми бе малко смешно — пък и гледах с удивление далечното отражение на събития, станали много преди собственото ни раждане. Очевидно е, че понятието „исторически живот“ или „историческа съдба“ не е измислица на народопсихолозите и на философите на историята.

Разказвам това, за да се види колко тотално бяхме отречени там, в полицейската психиатрия, и колко цялостно бе прерязана връзката между нас и света.

Щеш или не щеш, но вътре ще отречеш изобщо социалния си характер. Не можеш да ласкаеш себе си с това, че си българин, че си гражданин и не дай си боже общественик. Тук ти нямаш и нещастната най-нищожна политическа характеристика, няма около тебе приятели с твоите възгледи, съчувственици и съмишленици. Всичко това е далече. И ти трябва отново да откриваш какво си.

В психиатрията тържествува интимността. И всичко започва с въпроса: кой съм аз?

Ти и сам не търпиш тривиални отговори на този въпрос. Пък и такива готови отговори няма. Тук пътят на отговора е друг — това е една пътека, която се вие и губи в тревите.

Припомних си кога за първи път видях нощното небе. Бил съм на малко повече от година, когато слугинята ме изнесе през нощта. Звездите ме уплашиха — видях ги огромни, едва ли не като луни. Години след това молих да ме събудят и изведат нощем. Втори път нощното небе видях, когато бях петгодишен. Бях горчиво разочарован — звездите се бяха смалили до собствената си величина.

Когато пред мен се постави питането „кой си ти?“, вече можех да отговоря: „Аз съм човекът, който видя звездите огромни като луни“. Този отговор бе по-удовлетворителен от който и да било друг. Онзи вътре в мен, който питаше, не се интересуваше от професията ми и от това, че пишех книги.

Но само това ли бях аз?

Аз бях детето, което щеше да умре, когато майка му го изостави, за да заеме учителското си място.

Изведоха ме да играем далече от къщата на леля ми. Оттам аз видях как жълтата кола на Батьо — далече, далече — спря пред леля и някой се качи. Почувствах нещо недобро и рекох да се затичам. В този миг се опарих много лошо в едни високи коприви. С опарването почна треската. Когато дотичах до вратата, вече имах висока температура. Мама бе заминала, а аз легнах тежко болен.

Не знаех за смъртта, но в това продължително боледуване няколко пъти знаех, че може да престане да ме има. Докато една

сутрин се събудих изтощен, но най-сетне с ясно съзнание, със съзнанието, че съм тук.

Ето, това бях аз. Така се представях на неизвестния питащ.

Тези фрагменти ме образуваха. Те вървяха едно след друго: с мама събираме водорасли от горещите извори в Хасково, с мама сме край езеро Сребърна и виждаме в полет пеликаните, с мама ловим реликтни риби в Панега — едни от най-древните живи същества. С мама къртим вкаменелости на Ямача в Хасково за нашата семейна сбирка. С мама изчисляваме кристали или анализираме на горелката неизвестен минерал.

Но тук свършва всичко. Тук някъде изчезва интимния човек, губи се като вода в тревите. Тук моето „аз“ престава да бъде същинско. Оттук нататък аз виждам един човек, който може да бъде и всеки друг и чието „аз“ е условно!

Тогава почва едно страдание. Страданието, че твоето „аз“ не може да продължи, че ти не можеш да възстановиш връзката между онези години и себе си — помежду ви остава един „огнен ров“.

Обществото в теб е рухнало. Никога не е имало общество. Ти си детето, което пази с дядото бостана с дините. Над колибата се възкачва бакърена луна. Полетата се изгубват в мрака.

Ти си човекът от мита:

— Кое е това животно, което сутрин ходи на четири крака, на обед на два, а вечер на три?

Ако се срещнеш в полетата с Едип, ти би могъл да разговаряш с него.

Но аз обичах може би повече Попол Вух — като героя от индианския епос, аз съм долу в ада и в лицето ми се смеят демоните на сифилиса и на едрата шарка.

Аз съм огромно самотен. Всичко, което нося като култура, като възпитание, е поставено на проверка. Връзките се късат. Останали са почти само връзките ми с езерните поети.

И още една. Сестра ми донесе Томас де Куинси, защото знаеше, че много го обичам. И аз се зачитам в неговите неповторими интимни истории. В „Спомени на един английски пушач на опиум“ де Куинси прави от своите най-интимни преживелици, от вътрешната си биография, едно съкровище за света.

И такава е историята му с Ана, една млада проститутка от лондонските улици. Бедният младеж и уличното момиче се влюбват един в друг. Поради една нещастна случайност поетът пропуска една от срещите. И след това се скита месеци в нощта да я търси.

Това е припомнено от Гийом Аполинер:

*И Томас де Куинси, който пиеше
опиум, чиста и сладка отрова,
вървеше, мечтаейки за своята Ана.
Да минем, да минем, защото всичко минава...*

Връзката с това интимно „ти“ е споменът, упоритостта на паметта. Но за това разказвам другаде.

Трябва да кажа, че сведен до своето интимно „аз“, човекът е като оголен охлюв — охлюв, непредпазливо излязъл от своята черупка. В това си състояние ти си уязвим за всичко. Но това е единственият път на твоето спасение.

Хората, които не са носители на никаква интимност, на никаква лична, несподелима ценност, не излизат от неврозите — те просто остават „там“!

Аз се съсредоточавах върху своята интимност, животът ми се събираше целият около сърцето ми. Схващах, че това е борба, борба за оцеляване, борбата ми срещу могъщата наука и обективизма — тази, която знае химията на мозъка и я използва. Но тези ранни спомени — те не се разлагат химически. И затова се съсредоточавах около сърцето си.

Тогава написах едно стихотворение. Привеждам го, защото е синтезиран израз на онази борба за себе си, на онова свое утаяване в интимното.

*Изглеждаше проста игра
песента на сърцето.
Светът ми предлагаше — светъл! —
часове самота,
които, уви, не можях*

*с простота да приема,
и една проста поема
не направих от тях,
за слънцето, което блести,
за усмивка, която изгрява.
А с една песен такава
сутрин ме будеше ти.
А с една песен такава
пламва вечер всеки прозорец.
И моят затворен, най-горе,
който чак през нощта засиява.*

Положението е съвсем от мита, митично е противостоеенето. От една страна — разумът и силата, от друга страна — по детски човешката невинност. При това разумът е болен поради силата — той е изкривеният разум на тираните, разумът-садист. А твоята интимност е изпарение от сутрешната роса.

Аз не мисля, че това може да бъде изразено и музикално. Понякога мислех за един концерт за фагот и чело. Ангажирам се с това, което ми е останало като спомен от моята музикална култура — някога изучавах история на музикалните форми.

Но не. И това не е. Нито е възможно дори поетически да се изрази, дори и с могъщите средства на експресионизма.

Да, вярно е. Мунк — в „Същества“, в „Оран“ — и Ван Гог — в „Ядаци на картофи“ — са изразили неизразимото. Стигнаха са до сърцевината на живота. Но тук?

Тук е митът! Ако паднеш на белия овен, ти ще се върнеш на горната земя. Ако паднеш на черния — тежко ти!

Аз се връщам назад в спомените си, ставам по някакъв начин „ембрионален“. Зад мен остава раждането, пред мен — смъртта. Схемата се оказва безкрайно проста.

Преди да ме пипнат в психиатрията, обичах да минавам край църквата на нашите гръко-католици, на нашите униати. Тя е чиста, винаги добре поддържана. Към шест часа вечер, пред богослужение — свещеникът минава в черното си расо, препасан с яркочервен пояс, и

влиза в олтара — една монахиня почва да чете литаниите и един хор от жени я следва:

*Майко божия, моли се за нас
сега и в часа на нашата смърт,
сега и в часа на нашата смърт.*

На мен ми бе останало времето от литаниите: „сега“ и „часът на нашата смърт“. Две времена, от които едното безвъзвратно минало („сега“!), а другото неумолимо настъпва („часът на нашата смърт“).

Това е всичко, което притежавам: своята несподелимост и собствената ми смърт. Това са неща, които не могат да ми бъдат отнети. Химията на мозъка не означава всичко.

Мисля, че в този психологически миг те пристъпиха към шоковете. Получи се нещо като калейдоскоп. Този мой вътрешен свят постоянно се рушеше и възстановяваше. Това бяха величествени кристалоиди. Някои от тях напомнях за други светове.

ПЪТУВАНЕ СЛЕД ПРАГА НА НОЩТА

Когато ме пипнаха в полицейската психиатрия, аз бях неподготвен. Неподготвен ще рече без изградени представи, непредполагащ съществуването на тип реалност.

В това бе главната ми слабост. Ние не допускахме никоя от крайностите, които преживяхме, защото предпоставяхме, че „комунистите все пак са хора“ и че „не може да бъде напусната границата на човешкото“. Тези наши „предпоставки“ бяха емпирически оборени. Комунистите не са хора, това е дори смешно да се твърди. Тяхното човешко „облачение“ е една привидност.

При попадането ми в КДС и в лагера аз имах известна ориентация — бях чел Андре Жид, „Моето завръщане от СССР“. Андре Жид бе доловил бързо комунистическото лицемерие и лъжа. Коррадо Алваро също така („Човекът е силен“) бе събрал по невероятен начин сведения за живота в Русия. Тия две книги ми бяха едно ръководство — за моето собствено поведение и за това, което можех да очаквам. Както се оказа, те бяха толкова малко, че бяха равни на нищо. В осъзнаването на комунизма като злото на историята е достатъчно да бъдат сравнени „Красивият нов свят“ на Олдъс Хъксли с „1984“ на Джордж Оруел.

Още в КДС за мен практическо значение придоби Фройд. Следствието бе придружено с техники, стигащи до подсъзнателното. Те бяха емпирически и просто намерени, но независимо от това — ефикасни.

Как беше възможно това? Как тия селяндури, пунгаши и селски гащници се добираха до психиката на интелегента?

Отговорът е прост. Селото е непрекъснато в контакт с подсъзнателното. Да оставим настрана внушенията на приказките, на приказките с ужаси: как били сварени, ядени, как били съсичани, как месото на съсечените било носено в торби. Да оставим настрана митовете: юдите (черните!), които причакват младата майка при

кладенеца, как тя им се моли да я пуснат да види още веднъж малката си рожба и как сама отново ще дойде при запуснатия кладенец.

Те имат още и баянията и вечните календари, и причитанията, и магиите. Леенето на куршум, гасенето на въглен, леенето на восьък. Селянинът е в постоянен контакт със своето подсъзнато, той има навика на боравене с подсъзнателното. И тук, при селските гащници в КДС, действаха тия древни селски навици.

Обвиняемият е притискан с всички средства да признае една вина. Ако той се брани срещу признанието, то е не само защото се брани срещу една лъжа. По принцип бариерата, за която говорил Фройд, представлява едно спасение от самообвинението, от самопризнанието дори за реални постъпки. Несъмнено тази бариера представлява една сигурна защита на съзнателното „аз“. Вече при боледуване, при невротизиране, човек трябва да я преодолее, да признае, да осъзнае и неосъзнатите си вини (тези „спомени“, които са отхвърлени в подсъзнателното) и така да стигне до катарзис — до този катарзис, от който почва излизането от невротата.

Когато човек се брани срещу измъкването със сила самопризнание, той се обляга и на тази бариера. А тъй като при българите (това се потвърди в изпитанията) тази бариера е почти непреодолима в по-голямата си част, следствията се проваляха или се стигаше до минимални и незадоволителни резултати.

Инквизицията на КДС почиваше на опита в Русия. Руската психика е лабилна. Руснакът е склонен да възприеме при всички условия своята виновност. Спомнете си как лесно бояджийският работник признава да е убил лихварката и нейната сестра в „Престъпление и наказание“ на Достоевски. Да поемеш и да изстрадаш чужда вина в Русия е нещо обикновено — в руското народностно „правосъзнание“ човекът въобще е виновен и всеки повод за страдание и пречистване трябва да бъде приет.

Това действа и при едрите риби: разните бухариновци и сие. Този модел се оказва действен в Чехия, Унгария, Полша. Признаваха престъпления, предателства и каквото си пожелаеш. Но не така стана в България. Нещастният Михаил Шипков пръв в историята на техните мръсни процеси опроверга показанията си. (Неговото име бе записано със златни букви в Белия дом!). След шест години единичка един от земеделците бе тръгнал да прави самопризнания пред

комунистическия „съд“. Но се чу реплика от скамейката на подсъдимите: „Я си овладей нервите бе, ахмак!“. И това бе достатъчно.

Тяхната техника бе проста. Те нагло те питат: „Я кажи сега защо си тук?“ Това е селяндурско-пунгашкото в идеологията на Ленин. Великата наглост!

По принцип българинът отговаря „Не знам“, което е истината. Тогава пунгашите се нахвърлят върху му с юмруци и с гуми. Почва страданието на тялото, но душата е спасена.

Все пак вътрешният мир е разтревожен. Когато се касае за човек, който никога не се е занимавал с политика, този човек е беззащитен (а такива са много от случаите). Той почва да предполага „съдебни грешки“, почва да дири, да се пита да не би пък случайно, въпреки всичко, той да е извършил нещо укоримо.

Това е достатъчно. Разкрит е екранът на самоизследването и подследственият е в борба със своята бариера. Той не знае и не подозира това, че е ръководен в тези си анализи от психиатър, с него не се извършва една медицински насочена декапсулация. Така, вместо да се стигне до декапсулация и катарзис, се стига до преутвърждаване на бариерата, до преутвърждаване на отхвърленото в подсъзнателното, което едва ли може повече да бъде декапулирано.

Аз не зная емпирически ли е намерен този път. Защото при руското лицемерие всичко е възможно. Сталин ругаеше „перманентната революция“ на Троцки, но неговото бе точно една перманентна революция. В Русия винаги са се „ужасявали“ от доктрините на геополитиката. Но цялата им практика е на геополитици. И макар в психологията да размахваха старите гащи на Павлов, те показваха в редица случаи запознатост с психоанализата. Така че и това е възможно.

Ако бяха градили следствените си методи по Фройд, то те изхождаха от друга народопсихология — руснакът по принцип е невротик поради историческите си преживелици, природата, подложката навсякъде (субстратът) от неславянско население, поради вярванията си (руснакът не е християнин, както си мисли, а гностик и манихеец). Опитът в Русия не бе подходящ тук.

Ако не стигаха до търсените признания, все пак успяваха да създадат „цвангневрозе“^[1] у подследствените. В лагера болшинството

бяха относително невротизирани — меланхолия, песимизъм, вътрешни сринове и при хора, които бяха наясно с комунизма.

В лагера аз видях как тия хора успяваха буквално да невротизират много хора. Защото невротите се предават като инфекциозни заболявания. Децата ги възприемат от родителите. Впоследствие наблюдавах това при синове и дъщери на концлагеристи. Васил В. направи завинаги една тежка невроза поради бащата. Бащата искаше винаги, когато отвори долапа, да го види пълен с хляб. Ако бе останало някакво празно място той пращаше за още хляб сина си с усмивка: „да има“. Васил знаеше какво стои зад това „да има“. Това „да има“ го изпрати в психиатрията.

Гащниците инстинктивно се бореха с психиката на българина. При един сломен народ това обещаваха „лесно управление“ на пунгаша. А пунгашите имаха една-единствена идея: да управляват лесно и без усилия. Те имаха нужда от едно население от зомби.

Такъв бе опитът ми, когато се озовах в психиатрията, хитро хванат и поради моята отстъпчивост пред приятелството. Той изглеждаше доста значителен — но се оказа незначителен пред квалифицирания психиатър, който борави с електрошокове, психотропни, психо-фармацевтици. На мен тук ми бе неясна и общата „стратегия“.

Тя се оказа много проста: един месец на опиати, причиняващи денонощно махмурлук до пълно отслабване на волята. Спада интензивността на възприятията, на дразненията. Тогава идва атаката с психотропните средства. Тоя пакет „медикаменти“ не ми е напълно ясен и за неговите възможности мога да съдя единствено по приложението им върху мен. Ларгактилът ме хвърляше в безметежност, освобождаваше ме от всяка екзистенциална тревога. Под неговото въздействие човек изгражда само прости логически структури, достатъчни все пак да обозре положението си и да организира себе си. Но отпадането на екзистенциалния страх е посвоему страшно. Азът е страхът!

Още в първите дни разбрах, че съм в ръцете на Държавна сигурност. Благодарение на няколко посещения на Шипковенски и някои негови думи разбрах какво ме очаква и какво трябва да правя — да се поддам на невротизирането и да го контролирам. При първите

доза ларгактил разбрах накъде се насочват нещата (зомби!) и съставих своя генерален план.

Той беше прост. В няколкото тома английски поети, сред които Уърдсуърт, имах всички ценности на живота си. Езерните поети бяха висшия синтез. Освен това, по искане на Шипковенски, ми бе позволено да чета Фройд. Без да разберат, бях поискал от дома един дебел и подвързан бележник и няколко химикалки. Това бе подготовка за „Траумбух“ — „Книга на сънищата“.

Анализът на сънищата е от огромно значение в терапията на Фройд. Сам Фройд се е излекувал от своята невроза, съставяйки своя „Траумбух“.

До каква степен по този начин той се е издигнал над страданието свидетелства неговият лекар. Фройд е претърпял през последните десет години на живота си повече от десет хирургически интервенции в гърлото — страдал е от рак. Той казва на хирурга си: „Не ми причинявайте излишна болка. Необходимата и неизбежната болка аз ще понеса“. След автотерапията Фройд има истинското си здраве. В неговата доктрина след лекуването на неврозата настъпва здравето в собствения смисъл на думата — възстановеното здраве.

Това бе моето ръководство. Започнах своя „Траумбух“ (още го пазя в архивите си!).

Аз съм добър „сънувач“. Когато е необходимо, имам дълги и обстоятелствени сънища с много символи, с богати сънищни юнктурни и със загадъчни конструкции. При ставане от сън добре съм ги запомнил. И след това ги нанасям в дневника.

Анализирането им става през деня. Тълкуването става по Фройдовите концепции (и тези на дъщеря му Ана Фройд). Някъде рано следобед нанасям анализа в дневника.

Ако психиатрите знаеха за този ми бележник, щяха да ми го отнемат. Виждаха, че пиша, но като ме питаха, отговарях: „Нали знаете, че съм журналист, писането ми е всекидневен занаят. Не мога да променя стереотипа“. Възпитанието не им позволяваше да ме питат върху съдържанието на писаното от мен и да се ровят в бележника ми.

Когато болните ме питаха какво пиша, казвах:

— Измислям вълшебни приказки за собствено утешение.

Не зная дали е имало друг случай в клиниката: борба срещу психотропните средства чрез средствата и техниките на

психоанализата. Аз бях химически невротизиран всеки ден и всеки ден се възстановявах от моите самоанализи.

Макар въведен в постоянно равнодушно състояние, със силен спад на самосъзнанието, в мен гореше неугасима искрата на здравето съзнание. Естествено, прикривах това. Но трябва да кажа, че всеки ден искрата ставаше по-малка. Знаех, че се приближавам до състоянието на зомби.

Добре, че комунистическата психиатрия не приемаше лоботомията (хирургическо отделяне на челно-мозъчната кора от връзките ѝ с останалия мозък), иначе можеше и това „лечение“ да ми приложат.

Все пак ставаше спускането в кладенеца. Нали помните приказката за Юнака, гарванът и долната земя.

Като падаш — казва старицата, — гледай да паднеш на белия овец, че той ще те изнесе на горната земя. Че ако паднеш на черния, ще те изнесе на долната земя.

Оттам, от смъртта на юнака го извежда гарвана, който в митологията на алеутите е творец на вселената (демиург) и донася от звездите в клюна си огъня на земята. Това сочи за прабългарския произход на нашия приказен фолклор.

И сега аз бях на долната земя.

Обезболяването на ларгактила не премахва страданието. Страданието е отхвърлено някъде назад, отвъд съзнанието. В съзнанието няма никаква причина за страдания, но нейде там в дълбочините има едно страдание. Боли самото съществуване. Болезнени са жизнените процеси. На това не може да се противостои и на това моите анализи не могат да помогнат.

Моята идеалистическа философия, моето крочанство, моето джентилианство, не могат да се примирят с това, че психиката е „химия“. Цял живот съм в битка с различните форми на материализма, като се почне от позитивизма на Конт, та се свърши с мръсленинизма. Аз не мога да се примиря, че моето самосъзнание ще се изменя под влиянието на две нови молекули. Тогава къде остава Азът? Къде остава субектът? Една нощ отвъд нощта. Сега е поставена на проверка и моята философия. И се оказва, че душата има също своя емпирика.

Тук, след поредица медикаментозни вмешателства, схващам неизкоренимостта на Аза и присъствието на Абсолюта. Те просто не

могат да ме повалят по гръб. Бях предприел психомахията, за която разказвам другаде. Но като оставим настрана моите усилия, терзания, планове и техники на действие, остава простият факт: Азът е неразрушим. Това прилича на ония картонени човечета, които имат оловно зърно в основата на тялото, така че както и да ги поваляш, те отново се изправят на крака. (Тази детска играчка придоби особена метафорност, та комунистите забраниха на производствените кооперации да я произвеждат!)

Материята се оказа разрушима, но Азът — не! Аз се възправях отново и отново и те трябваше да умножат интервенциите си.

Веднъж, когато Шипковенски ме посети, почнах да му говоря за мировата хармония и той каза на жена си: „Под хипноза е“. Вероятно бях пред събуждане от хипнотичния сън, или пък той не бе пълен. Останало бе едно отворено прозорче „към света“.

Сега, като напрегна паметта си, си спомням странни неща. Внезапно откривам, че съм седнал срещу лекаря. Кога и как съм седнал — не зная. При това неговата визитация приключва. Той става и се отправя към вратата.

Предполагам, че това са моментите на пробуждане от хипнозата.

За какво им беше тази хипноза?

Първо, за да проверят не съм ли конспиратор. Но хипнозата им бе нужна вероятно и за това, за което не стигаха техните препарати — да ме превърнат в зомби.

Комунистите на всяка цена искаха да ми превият врата. Признавах, че са постъпили зле с мен и щом признавах, щом признавах и вината си пред семейството ми, защо аз не исках да вляза в тържествуващата комунистическа партия. Защо аз не исках да видя „кълновете на новото?“ Ще рече идиотските книги на хамелеона Иля Еренбург, „Разледяване“ и другите му глупости, разните „Битки по пътя“.

Те ми навираха в носа разните здравкопетровци, тончожечевци, георгиджагаровци, христорадевци, ангелтодоровци, разните „априлци“! Те искаха да призная тяхната достоверност, тяхната „историческа значителност“. Те ме „предупреждаваха“, че сега върша огромна историческа грешка. Вините на миналото са превъзможни — в света тържествува правдата на тончожечевци! Аз не се поддавах. И те влизаха в душата ми медикаментозно. И въпреки това аз

възстановявах манталитета си, своето „аз“. Тогава те прибягвах до хипноза. И като не стигна и това, почнаха мъченията с електрошокове. Един електрошок е равен на инквизиция от двадесет дни.

Затворен в полицейската психиатрия, аз съм лишен от всяко социално пространство. Защитен съм от промените във времето и в настроението. „Спасен“ съм от случаите, които неоправдано повдигат духа. И съм изцяло подвластен!

Няколко пъти подхвърлям термина „селяндури“. Не съм презирал никога селянина. В Богданов дол видях отново Йовковия Серафим, с безкрайната си благост и безкрайното си страдание. Този селянин, да кажа накратко, бе също така жертва на селяндурата и на селския простак, които нямат нищо общо със селото, които са го отrekli в себе си, защото са отrekli труда и ценностите. Селските пунгаши.

Сега съм в ръцете им. Отвъд прага на нощта. Битката прилича на битката срещу омагьосването в приказките. Аз съм отново „Златното магаре“ на Апулей, което върти камъните в мелницата, но помни човешката си принадлежност.

От време на време електрошок ме хвърля в обятията на смъртта. Стоя известно време под студената земя, после възкръсвам. И почвам първата си мисъл отново с „Аз“!

Те ми носят там „Литературен фронт“ и ме карат да го чета. Искат ми мнението за някои статии, разкази, „стихове“. Те искат да знаят какво мисля за корифеите на движението, чиито имена няма да повтарям. Казвам, че не мога да съдя, като изляза — тогава. Но в себе си съм напълно отсъдил.

Сталинистите ни късаха на парчета, бичуваха ни, убиваха ни с лопати. Хрущовистите бяха много по финесни. Те вложиха в изтезанието внушението на психологията — Газдов убиваше (Газдов^[2] не е ли хрущовист, господин Радевски?), като ти поднасяше огледалото да възприемеш себе си за последен път. Хрущовистите, априлците, реформистите, бяха стъпили „на здрава почва“ — и почваха разправата си с инакомислещите радикално. Хрущовистите, „новите хора“!

И това трябваше да се приеме, и тази чаша да се изпие, и това да се претърпи.

Заставах на прозореца и дълго съзерцавах къщите отсреща. Те оставаха непокътнати като моето аз — къщи, строени през 30-те години, обитавани от хора, които са знаели думите любов, истина, човечество, общество. Думи, които психиатрите искаха да изтрият от съзнанието ми, за да го кодират с техните, на комунистите, лозунги. Но — очевидно — и това бе утопия.

[1] Принудителна (насилствена) невроза (нем.). ↑

[2] Газдов — началник на концлагера „Слънчев бряг“ край Ловеч. ↑

МЕЛАНХОЛИЯ

Психиатрията по принцип е място на меланхолията — страдащи нерадостни хора, които споделят тъжни спомени, които агонизират, гърчат се във вътрешни болки. Тази картина е достатъчна като мъчение. Човек е безсилен против това. Общото настроение го пронизва.

Че сред болните тук има въдворени хора, които КДС е намерило за нужно да „накаже“, е сигурно — иначе защо са двамата санитарни милиционери? Пък и няма ли сред другите санитарни хора на КДС? Но кои са и защо са тук тия „болни“ е невъзможно да се разбере. Разбира се, никой не е луд да сподели това. Тук има само една разумна реакция — да понесеш всичко и да изчакаш.

Меланхолията се усилва от безсмислието на това страдание, от безсмислието на страданието въобще — на натрапеното, искам да кажа.

Безсмислието на натрапеното страдание ми стана ясно още при инквизицията в КДС. Как да кажа, на мен самия ми се искаше да бъда „пречупен“, да се разкая, да се разплача, да обещаая да бъда верен „син на партията“. Но това просто не можеше да стане. Не защото аз бях „силен“, а защото просто това не бе възможно.

В лагера не видях „пречупен“ човек. Не само сред политическите дейтели на различните партии, но и сред напълно аполитичните интелегенти. Щом инквизицията дори на тях не може да въздейства, какъв е нейният смисъл?

В лагера никой не се сепна, нито се разколеба. Не можах да вдъхнат съмнение в душата на когото и да било. Анархистите си останаха анархисти, монархистите — монархисти.

Единственият полезен за комунистите резултат беше, че хората минаха към напълно пасивна съпротива. Разбира се, и това не е най-точната дума. Минаваха към подхвърлените думи, към подтекста, към „тебе думам дъще, сецай се, снахо!“.

Хората само по-упорито, по-ожесточено се връщаха към своите възгледи и идеали.

Този въпрос много ме интересуваше. Бях чел и изучавал „Трактат върху насилието“ на Жорж Сорел и „Тероризъм и комунизъм“ на Троцки — двете евангелски книги на всички терористи и комунисти.

Сорел, трябва да кажа, и на мен направи потресаващо впечатление, каквото е правил на всички, и на Бенито Мусолини. Сорел притежава директното внушение. Прочитайки го, човек е готов да се хване за пистолета, тъй като той е най-прякото действие, тъй като той „съкращава историческото време“. За Троцки да не говорим — той действа още по-директно върху емоцията.

Имах един приятел, евреин, Мико Папо, при когото ходех на гости да говорим за Фройд. „Тероризъм и комунизъм“ лежеше вечно на масата му — той бе троцкист. Тогава не знаех, че е ангажиран в конспирация. Веднъж те се опитали да извършат убийство на бул. „Фердинанд“ близо до нашия дом. Отивайки сутринта за кисело мляко, го видях проснат по гръб, прострелян в устата, както ми се стори.

Аз също познавах вкуса на насилието и омразата. Докато бях дете, преди да се заема със себе си, съм бил обект на комунистически проповеди от страна на целия досаден комунистически род. Френска революция, гилотина, избиването на помещиците, това бяха любими теми. Моето юношеско отдаване на природата, на кристалографията и ботаниката, ме отдалечи внезапно от тази тематика и стана причина за първото ми скарване с комунизма. Защото те тръбяха тогава: „Нито бог, нито природа!“

При Мико Папо видях как насилието се превръща в опиум. Мисълта за насилието се установява като единствена доминанта в съзнанието. Всяка странична мисъл се асоциира с мисълта за насилието.

В това отношение Мико Папо имаше илюзията, че се доближава до идеалния еврейски тип. Идеалният еврейски тип, по-късно се оказа, не е Троцки, а Мартин Бубер. Троцки само стана причина за един небивал ръст в антисемитизма.

Насилието у Сорел или у Троцки е една „идея“ — то е кредото на интелигенцията, не на партийната маса, която още пази спомени от християнския морал. Но после идва един момент, в който „партийната интелигенция“ е разчистена от „активизиралите“ се маси.

Интелигенцията е поставила на дневен ред въпроса за премахването на интелигенцията поради нейния „индивидуализъм“ (една от най-пакостните думи в речника им). Тази програма е приета и е логично „партийната интелигенция“ да си върви! Бухарин, Троцки, Каменев, Зиновиев, Риков, отиват по дяволите в името на една програма, поставена от самите тях. Когато тази „интелигенция“ изчезва от лицето на живота, насилието престава да бъде идея и слиза на едно пониско социално ниво. Сега то е голото насилие, насилието в името на нищото, насилието заради самото него. Сега то е практиката на необоснованото убийство.

Насилието само очерта рязко границата между комунистите и хората. След комунистическите насилия и зверства не е възможно комунистът да бъде разглеждан като човек. На мен това ми бе ясно вече след инквизицията и още повече в полицейската психиатрия. Това не е пропаганда от моя страна, а констатация. Ясно е и от тази година, която изтече след поредната комунистическа шашарма, превратът от 10-ти ноември, че границите между комунисти и не-комунисти стават всеки ден по-твърди. Това е обществен процес, който не се влияе от пропаганди и програми. Той сигурно ще завърши с един пълен остракизъм за комунистите.

Тия проблеми ангажираха мисълта ми в психиатрията и ме правеха особено меланхоличен.

Трябваше да мисля върху човешката природа въобще. Каквото знаех от социологията (социолозите от „Л'анне социоложик“, Вилфредо Парето и пр.) не ми помагаше особено. Социологията повече е изследвала социалните връзки, отколкото границите между типовете, групите, съсловията. Тези граници аз наблюдавах в собствените си среди.

Имах една съученичка, Мими. През тези четиридесет години тя не измени бита си. Издържаше се от преписи на ноти и преподаване пиано на деца. Беше винаги весела, канеше приятели на чай, правеше сладките на майка си. В нейния бит имаше установени идеали: за дома, за жената, за труда.

Хората, по мои наблюдения, се конституират напълно не в „обществото“, което е конгломерат, а в затворените групи, дори в крайно малките групи по пет-шест и от двама-трима души.

Те се конституират по категоричен начин — като минералите, или като дървесните видове. Никаква намеса отвън (най-малко намесата чрез насилието) не може да разтревожи и пренагласи така възникналите структури. Човек се изменя по един-единствен начин — чрез активността на вярата, в която са всичките му мотивировки и всичките му перспективи за бъдеще.

Моята скромна социология и антропология на затворник, лагерист и въдворен в полицейската психиатрия говореше това. И тъй като не бях срещал социологически изследвания на инквизицията, лагера и лудницата, трябваше да се задоволявам със своите изследвания, наблюдения и анализи. Това е „подръчна наука“, която ти служи в твоето спасение. Всеки затворник, всеки инквизиран, всеки въдворен в психиатрия, си задава тези въпроси и им отговаря по някакъв начин. Ако не може да формулира що-годе научно своите изводи, той ги формулира като сентенции, като жизнена мъдрост.

Ето откъде идваше моята меланхолия.

Безсмислието и безрезултатността на всичко това. Те ще ме изтезават, аз ще се прикривам, те ще ме изтезават, аз ще задържам дъха си, за да издържа. И да се върна към себе си. Няма по-голямо щастие след това завръщане при себе си. За всеки има по един прозорец, който свети жълто в мрака, за всеки една врата внезапно отваря светлината си, за всеки има един праг, след който следват вълшебствата на живота: майка, приятели, книги, картини, музика, спомени от детството.

Бедните селски гащници! С какво се бяха заели. Те надценяваха селската си омраза. Мислеха, че могат да сплашат със заканаелната селендурска усмивка с кариесни зъби. Бяха подло и хитро хванати от Историята в капан. Бяха се заели да я прескачат, както се прескача селски плет (за да обереш овощната градина на съседа). И се бяха озовали там, където бяха: сега вече с науката в ръка да проникват в психиката на противника или просто на омразния интелегент — за да „преустройстват“ тази психика. Писателите „инженери на човешките души“, ивайлопетровци и тончожечевци очевидно не стигаха вече. Селският ашлак, селският гащник, се ангажираха в мрачни и неясни действия, отиващи вече в кръга на утопиите: един сътворен от комунистите интелект! Не беше ли прекалена тази тяхна претенция?

Като казвам „селски“, не разбирам собствено селото. Тук в психиатрията има също такива селяни. Единият е изтезаван страшно.

Извели го извън селото (кулак!), вързали го и почнали и на него да му режат с обикновена бичкия врата. Този човек напрегнал всички сили, помолил се на светците и напънал мишци. Въжета се скъсали като да са канап. Какво е станало с мъчителите му? Сутринта събирали частите на телата им в кошове.

Не е известно защо не са го застреляли веднага. Тук той стои вечно мълчалив, мрачен, не говори с никого. Неговата история научавам от другите край него. И естествено, не зная в каква степен това не е един от новите апокрифи, които постепенно се раждат край нас. Но и апокрифна да е, тази история изразява много — много повече от всички тия полирани отвън и отвътре съветски книги — разните разорани целини, тихи донове и тути кванти.

Поради амбициите на селските гащници, на ергенашите, на градските лумпени, сега аз трябва да стоя в тази лудница. Не ми е толкова дори до електрическите шокове, с които ме изтезават (и те ми разкриха неподозирани възможности на психиката и интелекта!), колкото до изгубеното време. В моите понятия човекът и животът се състоят в пълноценното използване на времето. Аз не мога да търпя скука, еднообразие, безсмислеността. Цял живот съм живял интересно. Ако правех поетически преводи, това бе безкрайно интересно, макар често свързано с чудовищни трудности. Ако се занимавах с народопсихология, културознание, есеистика, то бе пак поради безкрайно интересното в тези занимания. Изучаването на чужди езици, макар свързано с напрежение на волята и паметта, е също така необичайно интересно. Всеки език е една могъщо отворена врата в света.

Сутрин аз ставам рано, правя гимнастика около двадесет минути (и малко йога!), бърсна се, закузвам и пия едно двойно кафе. През деня изпивах една кана кафе. Бях във вечно бодро състояние и вечно леко възбуден. За моята работа бе нужно да бъда винаги в най-добрата си форма. Ако не си в най-добрата си форма, не пиши. Това е като спорта и тези навици аз ги имах от времето, когато активно спортувах (бокс, плуване, хокей на лед, гребане, бягане с препятствия). Майка ми ме бе свикнала да не губя ден, да не губя час, да не губя минута. Дълги години вечер аз трябваше да й разказвам какво съм свършил през деня. Най-страшната й присъда беше: „Днешният ден ти е минал напразно“.

Ето, тия радостни занимания, четенето на поетите, четенето на гръцките и латински текстове, четенето на семитските езици (където никога не направих особен прогрес), тия чудесни занимания трябваше да бъдат изоставени, за да експериментират върху мен селските пунгаши — доколкото могат да поставят интелекта „в служба“ на мръсната „партия“ (една мафия от убийци и крадци).

Човек не може да не съжالياва при такава ситуация. Немски офицер, пленен от руснаците, ми бе разказвал: „Жалко. Плениха ме. С думата «жалко» потеглих с тях. Шест години, загубени в руското безсмислие“. Точно така. Моите месеци тук са изгубени в комунистическото безсмислие. Моята главна меланхолия е причинена от това.

Те проявяват любопитство как вървят нещата. Идват да ме посещават. Казах, че не искам да пускат никого. Те спряха близките ми, но тях ги пуснаха. Те идваха да видят резултата от пъкленото си дело. Идва оня с лунния поглед, високия, с воднистите очи, русоляв. Негоден селски ергенаш, дълъг, сякаш сега ще извика „и-ху-ху“ и ще се понесе в някакво кърваво селско хоро. Той се занимава с мен. Като вижда моята меланхолия, той вероятно докладваше „работите вървят добре“. Той говори с мене. Аз съм принуден да приемам тези разговори. След като са ме смачкали, те не настояват да подписвам разни декларации.

Погледнато съвсем обективно, аз съм отново и изцяло в мита. С мен се повтаря „Самсон в мелницата на филистимляните“. Аз въртя камъните да грухам тяхното проклето селско жито.

Някога, в зората на интелектуалния ми живот, едно от първите ми английски четива беше „Самсон агонист“ на Милтън. Тогава ме порази психологията на творбата. Сега съм в същата ситуация, в същата гама от настроения.

Меланхолия!

Спомням си тази дума, изразена на стъклата на Фаустовото ателие в гравюрата на Дюрер. Много ме привличаше проблемът — изписах си от Англия тритомната „Анатомия на меланхолията“ на Робърт Бъртън, един почти съвременник на Шекспир. Книгата ме интересуваше във връзка с психологията на Хамлет — доколко меланхолията на датския принц е отражение на една обществена меланхолия, на меланхолията на епохата. После се върнах да чета

историята на Рим под Антонините — на меланхолния Рим, първата меланхолна епоха на европейския човек.

Аз не бях никога меланхолен, може би с изключение на един къс период от юношеството ми. И затова меланхолията ме интересуваше. Сега ми е дадено да я живея и аз вече зная какво представлява тя.

Меланхолията е единствената защита срещу ординерното и всекидневното. Тя единствена спасява човека от ужаса на баналното и обикновеното. Тя е най-стабилната защита на духа, когато той няма с кого да кореспондира, когато не може да кореспондира и с природата.

Меланхолията ме спасяваше: от уродливостта на режима и на живота, от мравешкия комунистически бит, от ужаса на тривиалното, от чудовищното невежество, от черната бездна на простотията.

Меланхолията ми създаваше други координати. Физически аз бях роб на червените филистери, но чрез меланхолията се присъединявах към света на Боеций. Варваринът Аларих захвърля в затвора този последен римски патриций, дълго време негов министър. В черната бездна на тъмницата Боеций пише своята „Утешението на философията“ — книга, която е хранила духовно цялото немско средновековие. Аз бях Самсон и Боеций едновременно. При мен слизаха моите тъмничари да ме видят и да се удивят, че аз още съществувам.

Странно, единственото утешение ми бяха някакви занимания с логика. Бях чел Готлоб Фреге и Пеано. Към Фреге имах нестихваща адмирация. Преповтарянето наум на страници от неговите книги внасяше успокоение в духа ми, защото внасяше в него ред и яснота. Това ми позволяваше да контролирам и процесите на моето невротизиране. Тези проверки стават чрез решаването на логически задачи.

Меланхолията ми помагаше да живея с напрегната вътрешна същност. Тя тушира стойностите, тя воалира целите и съгласува волевата дейност с естествената ритмика на живота.

Усмивах се на себе си. Никога не бих се самоизследвал, и то по такъв начин, ако не беше инквизицията, концлагера, а сега и вдвояването в полицейската психиатрия. От една страна водех книга на сънищата, където записвах сънищата си и където ги анализирах. От друга страна непрекъснато проверявах логическата си дейност. От

трета страна отново изследвах съпротивителните сили на организма ми, които в своята съвкупност са силите на духа.

Редовният живот не позволява такова самовглъбяване — в редовния живот за това няма време и място. Редовният живот тогава не е ли най-добрият начин за нашето видиотяване? Или аз си измислях предлози, за да скрия от себе си пълното си обществено поражение? Както искате! Но човек просто трябва да се стреми да използва за свое благо дори крушението си. Все пак казано е: „Бог не наказва, когото мрази!“.

Аз не исках тази нова борба с комунистите. С какво щастие бих си стоял в Панчарево до люляковата гора с кучето в краката, в ръцете със „Сонетите“ на Шекспир. Но злата участ иска да съм тук и да се занимавам с тия лумпени.

Съдбата ги подвежда. Те се смятат за силни. Те са в ръката на провидението, което е решило да ги унищожи — заедно с целите им утопични сънища, заедно с лъжите на утопията (защото утопията е само лъжа!). Казано по хегелиански, тук стана съвпадение на случайното и необходимото. Вследствие на тесногръдата политика на съюзниците, източните народи им бяха предадени вързани в ръцете. При установения пълен обществен вакуум, комунистите — нещо случайно в историята на Изтока — се явиха като нещо „необходимо“. Това води само до едно: до изгубване на историческо време. В изгубването на времето на историята става изгубването на развитието. Аз знаех — тогава в меланхолията си — че тези хора ще си отидат без никой да ги ритне с крак. Това, разбира се, не пречеше да бъда в ръцете им и да въртя — меланхолен Самсон — камъните на проклетата им комунистическа мелница, мелницата на нищото.

ЗАВРЪЩАНЕТО

От престоя в лагера или в психиатрията не могат да се направят никакви заключения и да се извадят никакви „поуки“. Преживяното е преживяно. Едни са оцелели, други — не. Това е светът на единичното, който е винаги категоричен. Нещата са или така, или по друг начин. Тук те преди всичко са.

„Велика опасност за мислителя е да знае много, а за затворника — да съществува дълго“ — бе писал някога Хайнрих Ман. Това е най-категоричната истина от всички истини, известни на мен.

Внимавай, като паднеш, да не паднеш на черния овен...

Един ден ме изритаха от психиатрията. Веселият шоп ме поведе към Панчарево, защото не можех да се движа сам.

Намери нашата вила за прекрасна, пи една ракия, любува се на софийското поле и планината и си тръгна със стар селски благослов.

Тогава аз прегърнах мама, загърната в стар вълнен шал. Не си казахме нищо. Отново се връщах от бездната. Убих Горгоната и се върнах жив.

Тя ми направи чаша чай. Седнах на бюрото си с книгите. Мацата мъркаше до мен на дивана. И Мури дойде, не можах да го удържат, и седна в краката ми.

Светът внезапно се възстанови.

Тогава почнах едно стихотворение, от което цитирам два реда:

*Дом, където спират ветровете.
От прага ми започва синьото небе...*

21.XII.2009 год.
Редактирал
доц. д-р инж. Асен Кирилов Аначков
гр. София

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.